

U ovom ćeš poglavlju rješavati probleme i zadatke iz etike ili filozofije morala. Svatko od nas više-manje ima neke određene ideje kako će provesti svoj život. Ponekad si postavljamo sljedeća pitanja: kakva sam ja osoba; jesam li dobar; kako me druge osobe doživljavaju. Važno nam je odrediti što je dobro, a što zlo, kako društvo funkcionira.... Svi se navedeni problemi odnose na međuljudske odnose i različita stanja koja u društvu mogu biti dobra ili loša za pojedinca ili društvo. Moral je onaj sustav pravila koji uređuje društvo,

a etika kao filozofija morala propituje teorije, načela, omogućuje pojedincu odmak od njegovih uobičajenih moralnih stavova i opravdanje djelovanja u skladu s nekom etičkom teorijom ...

Zadaci su u ovom poglavlju uređeni tako da propituju temeljna etička pitanja, moralne sukobe, etičke koncepcije ili teorije morala koje utemeljuju principe i norme, vrijednosti, kreposti i načela prema kojima stvaramo međuljudske odnose...

1. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Odgovori zadataka iz ovog odjeljka omogućuju stjecanje ili utvrđivanje činjeničnoga znanja iz filozofije morala.

Napomena: Zadatke možeš riješiti služeći se i rješenjima prethodnih zadataka.

Odgovore sintetiziraj u misaonu cjelinu i koristi se njima u analizi zadataka u 2. odjeljku.

- [1] Tablicu dopuni nazivima koncepcija filozofije morala ili etike tako što ćeš ih povezati s njihovim značajnijim tezama.

	A čini se da je blažen život onaj koji je u skladu s krepošću.
	Prema načelu korisnosti, odnosno načelu najveće sreće, koje načelo predstavlja temelj morala, djelovanje je dobro u onoj mjeri u kojoj doprinosi sreći, a loše ako doprinosi njezinoj suprotnosti.
	Radi samo prema onoj maksimi za koju ujedno možeš htjeti da postane općim zakonom.
	Ako biće pati, izbjegavanje uzimanja u obzir te patnje nije moguće moralno opravdati.
	Djeluj tako da su učinci tvog djelovanja kompatibilni s permanentnošću istinskoga ljudskog života na Zemlji.
antropocentrizam	
animalizam	

[2] Od sljedećih rečenica zaokružite slovo ispred onih koje su sudovi moralne obveze.

- a) Pažljivije postupaj prema starijima.
- b) Svaki pojedinac ima pravo slobodno izražavati svoje misli.
- c) Svi su prisutni dobri vozači.
- d) Važno je dobro glačati rublje.
- e) Od svih političkih uređenja demokracija je najbolja.
- f) Samo moj suprug zna koliko sam ja u tome dobra.
- g) Odmah sam osjetio koliko je dobro to vino.
- h) Ipak je Toma Akvinski bio svetac.
- i) Blago onom tko te ima.
- j) Pušenje je zabranjeno!
- k) Sporazumi postoje *da bi se kršili!*
- l) Od svih dobrih on je bio najbolji na turniru.
- m) Wittgenstein, kako je sam ustvrdio, imao je čudesan život.
- n) Pomognite siromašnima.

[3] Odredi jesu li tvrdnje točne ili netočne.

- 1. Aristotel je eudaimonist.
- 2. Sokrat je prvi sustavno raspravljao o problemima morala.
- 3. Kant smatra da prema ljudima možemo postupati kao prema sredstvima, ako to doprinosi ostvarenju najveće moguće sreće.
- 4. Toma Akvinski smatra da su moralne vrline: razboritost, hrabrost, umjerenost, pravednost.
- 5. Benthamova je etika, kao i Kantova, autonomna.
- 6. Platonova podjela kreposti jest podjela: na intelektualne, na moralne i na teološke kreposti.
- 7. Prema Kantu, maksima „Ubij svakog tko ti se nađe na putu“ subjektivno je načelo djelovanja.
- 8. Kršćanska je etika deontološka etika.
- 9. Dobrovoljna eutanazija jest postupak usmrćivanja pacijenta na koji liječnik dobrovoljno pristaje.
- 10. Modernu je eugeniku utemeljio Hans Jonas.
- 11. Ataraksija jest konačni životni cilj prema stoičkoj filozofiji.
- 12. Naturalistička se pogreška temelji na ideji da se moralni sudovi ne mogu opravdati činjenicama.
- 13. Većinu bismo klasičnih filozofa mogli odrediti kao antropocentriste.

[4] Pročitaj zadani tekst i zaokruži slovo ispred točnoga odgovora. Prema filozofu G. H. von Wrightu, možemo razlikovati šest osnovnih značenja pojma *dobro*. Odredi u kojim se rečenicama o dobru govori kao o ljudskom dobru, odnosno o sposobnosti moralnoga razumijevanja u čovjeka.

- a) Bio je toliko dobar na terenu da je dobio nagradu za poštenu igru.
- b) Rimski je car Hadrijan volio dobro jesti.
- c) Nitko nije toliko dobar da bi bio dostojan Božje milosti.
- d) Nisam siguran da si bio toliko dobar da bih ti oprostio.
- e) Poštujte dobre namjere!
- f) On je bio najveći dobrotvor kojega sam ikada sreo.
- g) Dobar je izgled preduvjet poslovnog uspjeha.
- h) Knjiga je bila toliko dobra da je nisam mogao prestati čitati.
- i) Iz ekonomske krize ništa dobro nije proizišlo.

[5] Slijedi zadatak povezivanja i sređivanja. Poveži mislioce s pojmovima koji proizlaze iz problema koje su oni utemeljili u sklopu filozofije morala.

1. Aristotel	a) poopćivost maksima
2. Singer	b) pravo pojedinca na imetak
3. Bentham	c) eudaimonia
4. Moore	d) interes viših živih bića
5. Kant	e) hedonistički račun
6. Locke	f) naturalistička pogreška

[6] Slijedi zadatak povezivanja i sređivanja. Poveži naslove djela s općepoznatim mislima koje su u njima napisane.

1. Kritika praktičkog uma	a) Naprotiv, mudrac, ako se kao takav promatra, jedva poznaje duševni nemir, nego, prema izvjesnoj vječnoj nužnosti svjestan sebe, i Boga, i stvari, nikad ne prestaje da postoji, nego uvijek posjeduje istinito zadovoljenje duše.
2. Nikomahova etika	b) Praktični će, dakle, imperativ biti sljedeći: Radi tako da čovječanstvo kako u tvojoj osobi, tako i u osobi svakoga drugoga, ujedno uzimaš kao svrhu, a nikada samo kao sredstvo.
3. Utilitarizam	c) Stoga je prema rečenome jasno da se ne može biti poglavito dobar bez razboritosti niti pak razborit bez čudoredne kreposti. Time bi se mogao razriješiti i dokaz kojim bi tkogod prigovorio da se kreposti razdvajaju jedne od drugih, jer isti čovjek nije o naravi nadaren za sve kreposti, tako te je jednu već stekao dok druge još nema.

4. Praktična etika	d) Prema načelu najveće sreće, kao što je objašnjeno, u tom krajnjem cilju u odnosu na koji i u ime kojega su sve ostale stvari poželjne (neovisno o tome imamo li na umu vlastito dobro ili dobro drugih ljudi), egzistencija je u najvećoj mogućoj mjeri i pošteđena patnje i bogata u užicima u pogledu kvantitete i kvalitete...
5. Suma teologije	e) Imperativ koji odgovara novom tipu ljudskoga djelovanja i koji je upravljen na novi tip djelatnoga subjekta glasio bi otprilike ovako: „Djeluj tako da su učinci tvoga djelovanja kompatibilni s permanentnošću istinskoga ljudskog života na Zemlji.“
6. Princip odgovornosti	f) Utilitarističko je stajalište minimalna, prva osnova do koje dolazimo univerzalizacijom odlučivanja prema vlastitom interesu. Želimo li razmišljati etički, ne možemo odbiti napraviti taj korak.
7. Etika	g) Prvo načelo praktičnog uma počiva na prirodi dobra, tj. na činjenici da je dobro ono čemu teže sva bića. Stoga je prvi propis prirodnoga zakona promicati dobro i izbjegavati zlo.

[7] Poveži filozofe s njihovim općepoznatim mislima izrečenim o filozofiji morala.

1. Aristotel	a) A što ako bi ta nova vrsta ljudskoga djelovanja značila da u obzir treba uzeti više nego samo interes „čovjeka“, da naša dužnost ide puno dalje i da više ne vrijedi antropocentričko ograničenje prethodne etike? Sada, ako ništa drugo, više nije besmisleno pitati nije li stanje izvanljudske prirode, biosfera u cjelini i u svojim djelovanjima, jer je podvrgnuta našoj moći, upravo zato postala jedno čovjeku povjereno dobro i nema li ona u odnosu na nas neku vrstu moralnoga zahtjeva – ne samo zbog nas, već i zbog nje same i njezinoga vlastitog prava.
2. Kant	b) Sposobnost da se pati i da se uživa u stvarima preduvjet je da bi se uopće imalo interese, uvjet koji mora biti zadovoljen prije nego što se uopće može raspravljati o interesu na bilo koji smislen način. Bilo bi besmisleno reći da nije u interesu kamena da ga neki školarac napucava po cesti.
3. Jonas	c) Dakle, princip autonomije: nikako drugačije ne birati nego samo tako da maksime izbora volje u istom htijenju ujedno budu opći zakon.
4. Singer	d) Prvo načelo praktičnog uma počiva na prirodi dobra, tj. na činjenici da je dobro ono čemu teže sva bića. Stoga je prvi propis prirodnoga zakona promicati dobro i izbjegavati zlo.
5. Spinoza	e) Dakle, dostatno je rečeno da je čudoredna krepost srednost, i kojim načinom, te da je srednost između dva poroka, onoga što je u suvišku i onoga što je u manjku, a da je takva jer teži pogoditi sredinu, i u čuvstvima i u djelatnostima.
6. Toma Akvinski	f) Nedvojbeno je činjenica da će oni koji su podjednako upoznati s oba užitka i sposobni da ih podjednako cijene i u njima uživaju, dati jasnu prednost načinu života koji uključuje njihove više sposobnosti. Malo je ljudi koji bi pristali preobraziti se u neko od nižih živih bića, a da zauzvrat mogu u potpunosti uživati u životinjskim zadovoljstvima.
7. Mill	g) Time sam svršio sve što sam htio pokazati (iznijeti) o moći duha nad afektima i o slobodi duha. Iz toga je jasno koliko mudrac ima moći i koliko je bolji (valjaniji) od neznalice, koga vodi samo (njegova) požuda.

- [8] U tablici su napisane osnovne kreposti volje (ćudoredne) prema Aristotelu. Podjela je prema načelu sredine (*zlatne sredine*) u odnosu na pojedinca, kako to predlaže Aristotel. Prijevod naziva kreposti preuzet iz prijevoda *Nikomahove etike* T. Ladana.

Dopuni tablicu elementima koji nedostaju.

Manjak	Sredina	Višak
strah		drskost
beščutnost		razuzdanost
	darežljivost	rasipnost
malodušnost		nadutost
nečastohleplje		častohleplje
podrugljivost		hvastavost
smetenost	stidljivost	
	blagoćudnost	rasrdljivost
prostoća	dosjetljivost	

- [9] Dopuni tablicu imenima filozofa prema etičkim koncepcijama kojima su teorijski najviše pridonijeli. Predstavnici filozofije morala: Aristotel, Kant, Hume, Aristip, Epikur, Mill, Singer, Hare, Ayer, Jonas, Bentham, Gilligan.

Etičke koncepcije	Predstavnici etičkih teorija
etika kreposti	
deontološka etika	
hedonizam	
utilitarizam	
etika odgovornosti	
animalizam	
etika skrbi	
emotivizam	
preskriptivizam	

[10] Tablicu dopuni imenima filozofa koji su pisali o citiranim temama moralne filozofije.

- a) Aristotel
- b) Toma Akvinski
- c) Locke
- d) Bentham
- e) Mill
- f) Kant
- g) Nietzsche
- h) Singer
- i) Jonas

Temeljne teze moralne filozofije:	Autori teza:
U čovjeku postoji sklonost dobrom skladu s njegovom vlastitom prirodom kao umnoga bića, čovjek po prirodi teži spoznavanju istine o Bogu i životu u zajednici.	
Užici intelekta, emocija, imaginacije i moralnog osjećaja mnogo su vredniji nego užici koji se odnose samo na osjetila. U skladu s načelom korisnosti, neke su vrste ugone poželjnije i vrednije od drugih.	
Ljudi imaju po prirodi moć očuvanja života, slobode i imetka te u skladu s time osuditi i kazniti svakoga tko krši te odredbe prirodnoga zakona.	
Krepostan je čovjek niža vrsta već zato što nije osoba, nego vrijednost poprima po tome što je primjeren shemi čovjeka koja je uspostavljena jednom za svagda.	
Nije moguće moralno opravdati izbjegavanje uzimanja u obzir patnje bića. Bez obzira na prirodu toga bića, načelo jednakosti zahtijeva da se njegova patnja računa kao i patnja bilo kojega, makar približno usporedivoga bića.	
Misaoni preokret u pogledu temeljnih načela etike znači da se ne traži samo ljudsko dobro, nego i dobro izvanljudskih stvari, „svrha po sebi samima“ širi se preko sfere čovjeka, takva briga se uključuje u pojam ljudskoga dobra. Za takvu nas skrbničku ulogu nije pripremila nijedna ranija etika.	
Korisnost je svojstvo bilo kojeg objekta koje dovodi do dobitka, prednosti, zadovoljstva, dobra ili sreće ili sprječava gubitak, bol, zlo ili nesreću onih o čijem se interesu radi.	
Djelovanje iz dužnosti nema svoje moralne vrijednosti u namjeri koja se treba postići, nego u maksimi prema kojoj je odlučeno, moralna vrijednost ne ovisi o realnosti predmeta djelovanja, nego samo o principu htijenja prema kojoj se čin izvršio.	
Kreposti se dijele na umne i na čudoredne. Čudoredna krepost jest izborna naklonost volje, drži se sredine prigodne za vlastitu prirodu, određene razmišljanjem kako bi je odredio razuman čovjek.	

2. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

U ovom ćeš odjeljku analizirati i uspoređivati misli različitih filozofa. Rješavajući zadatke, pristupaš elementarnom tumačenju tekstova. Za uspješno rješavanje sljedećih zadataka nužno je osnovno znanje i logičko umijeće određivanja pojmova i njihovih međusobnih odnosa.

- [1] Pročitaj tekstove koji se odnose na moralna načela. Odgovori na pitanja.

Ima, dakle, samo jedan jedini kategorički imperativ. Radi samo prema onoj maksimi za koju ujedno možeš htjeti da s pomoću tvoje volje postane općim zakonom.

Radi tako da čovječanstvo i u tvojoj osobi i u osobi svakoga drugoga svagda ujedno uzimaš kao svrhu, a nikada samo kao sredstvo.

Kant

Sažmi tekst u jednu rečenicu.

Neiskusan u pogledu toka svijeta, nesposoban da budem spreman na sve njegove događaje, koji se zbivaju, ja sebe samo pitam: „A možeš li htjeti da tvoja maksima postane općim zakonom?“ Ako ne možeš, treba je odbaciti, i to ne za volju štete koja čeka tebe ili nekoga drugoga, nego zato što kao princip ne može pristajati uz moguće opće zakonodavstvo.

Kant

Načelo moralnoga djelovanja u Kantovoj etici jest

Što su maksime prema Kantu?

Da bi bile moralno prihvatljive, maksime moraju biti _____.

- [2] Pročitaj tekstove koji se odnose na kritiku morala. Odgovori na pitanja.

Povijest borbe morala protiv osnovnih instinkta života najveći je nemoral za koji je ikada svijet znao.

Nietzsche

Objasni odnos osnovnih instinkta života i morala.

U skladu s Nietzscheovom tezom, što je uvjet za zasnivanje morala? Kakvo bi moglo biti moralno djelovanje prema Nietzscheu?

[3] Pročitaj tekst koji se odnosi na utemeljenje etike. Odgovori na pitanja.

A budući da možemo izmišljati i birati, možemo i pogriješiti, a to je nešto što se teško može dogoditi dabrovima, pčelama i termitima. Stoga izgleda razborito dobro pripaziti što činimo te nastojati steći izvjesnu životnu spoznaju koja bi nam omogućila da pogodimo. Ta životna spoznaja, odnosno umjetnost življenja, ako ti je tako draže, jest ono što nazivaju etika.

Savater

Koja je uloga etike u životu pojedinca?

Zašto moramo dobro paziti?

Što nam omogućuje stjecanje izvjesne moralne spoznaje?

[4] Pročitaj tekst koji je metaetička analiza pojma dobro. Odgovori na pitanja.

Kada biste me upitali što je dobro, moj bi odgovor glasio da je dobro dobro, i time je sve rečeno. Ili kada biste me upitali kako odrediti dobro, moj bi odgovor bio da se ono ne može odrediti i da se više od toga ne može reći.

Moore

Kako odrediti dobro?

Što je pojam dobra u etičkim teorijama? Koji su razlozi različitih određivanja pojma dobra?

Možeš li iz teksta naslutiti kako ipak možemo znati što je dobro? Objasni.

[5] Usporedi tekstove koji analiziraju načelo korisnosti. Odgovori na pitanja.

Stvar je u tom što djelovanje pravila može biti korisno, to jest ono može povećati količinu dobra u svijetu, a ipak biti nepravedno u načinu na koji tu količinu raspoređuje, tako da bismo prednost mogli dati manje korisnom, ali pravednijem pravilu. Primjerice, pridržavanje pravila prvorodstva može biti od najvećeg općeg dobra a da ipak bude nepravedno.

Frankena

Pod načelom korisnosti misli se na ono načelo koje odobrava ili ne odobrava bilo koji postupak, s obzirom na njegovu tendenciju da poveća ili smanji sreću onih o čijem se interesu radi.

Bentham

Odredi značenje korisnosti prema Frankenu i prema Benthamu.

Što misliš, što je presudno kao moralni cilj: ostvarenje sreće, ili pravednosti ili oboje?

[6] Pročitaj tekst analize moralnog iskaza. Odgovori na pitanja.

Kažem li stoga nekome: „Krivo si postupio što si ukrao novac“, tad ne kažem ništa više nego da sam jednostavno rekao: „Ukrao si novac.“ Time što sam pridodao da je to djelo bilo pogrešno, nisam o njemu izrekao nikakav viši iskaz. Iskazao sam time samo svoje moralno neodobravanje toga djela.

Ayer

Koje su karakteristike moralnog iskaza?

Što je *uua/ hura* teorija? (Pokušaj odrediti na osnovi toga kratkog teksta!) Na čemu se temelji takav naziv teorije?

[7] Pročitaj tekstove o određenju pojam savjesti. Odgovori na pitanja.

On, taj glas moje savjesti zapovijeda mi u svakoj posebnoj prilici moga bitka što ja određeno imam činiti u toj prilici, a što u njoj imam izbjegavati: ono me, samo ako ga pažljivo slušam, prati u svim događajima moga života i nikada mi ne uskraćuje svoju nagradu kada imam djelovati.

Fichte

Sadržaji autoritarne savjesti proistječu iz zapovijedi i zabrana autoriteta, njezina se snaga korijeni u emocijama straha i divljenja prema autoritetu. Dobra savjest jest spoznaja o udovoljavanju autoritetu (izvanjskome ili pounutrenome); loša je savjest spoznaja o neudovoljavanju autoritetu.

Humanistička savjest nije pounutreni glas autoriteta, kojemu želimo ugoditi i strašimo se da ga ne naljutimo, ona je naš vlastiti glas, prisutan u svakome ljudskom biću i neovisan o izvanjskim sankcijama i nagradama.

Fromm

Nesavjesnost nije nedostatak savjesti, već sklonost da se čovjek ne obraća njezinom sudu. No ako je netko svjestan da je djelovao po savjesti, onda se od njega, što se tiče krivnje i nevinosti, ništa više ne može tražiti. Njegova je dužnost samo ta da pouči svoj razum o tome što je dužnost, a što nije, ali ako dođe ili je došlo do čina, onda savjest progovara nehotice i neizbježno.

Kant

Odredi na najopćenitijoj razini pojam savjesti.

Daje li, prema Fichteu, savjest univerzalne zapovijedi?

Odredi vrste savjesti prema Frommu.

Zašto, prema Kantu, ne možemo izbjeći glas savjesti?

[8] Pročitaj tekstove i odgovori na pitanja.

Naslada nam je, naime, potrebna onda, kad nam njezina nenazočnost zadaje bol, a kada bol ne osjećamo, više ne trebamo naslade. Upravo zato tvrdimo da je naslada početak i kraj blaženoga života.

Epikur

Naime, jedino su uroda i odsustvo boli cilj koji je poželjan sam po sebi; sve poželjne su stvari takve ili zato što su same po sebi ugodne ili zato što su sredstvo koje dovodi do ugrade i eliminacije boli.

Mill

Objasni kako je naslada početak, a ujedno i kraj blaženoga života.

Ostvarujemo li sreću ili blažen život isključivo nasladom ili eliminacijom boli? Navedi barem jedan suprotan primjer.

Navedi neki *cilj koji je poželjan sam po sebi* a da primarno nije uroda.

Postoji li neki čin koji niste učinili u svrhu ugrade ili izbjegavanja boli?

Što je *opasno* u činjenici da pojedinac svoje praktične postupke temelji na načelu ostvarenja vlastite ugrade i izbjegavanja boli?

[9] Pročitaj kratak tekst i odgovori na pitanja.

Kao što je vidljivo iz prethodnih izlaganja, krepost je dvovrsna: stečena i ulivena. Jednoj i drugoj pridonosi navika (*assuetudo*), ali na razne načine, jer stečenu krepost, dakako, ona uzrokuje, dok ulivenu krepost priprema i, kad je već prisutna, čuva je i unapređuje. A jer se zakon donosi da ravna ljudskim činima, ljudski čini toliko pridonose kreposti koliko zakon čini ljude dobrima.... Čovjek nije uvijek pokoran zakonu zbog savršene dobrote u kreposti, nego mu je ponekad pokoran zbog straha od kazne, ponekad pak zbog same zapovijedi razuma koja je neko počelo kreposti, kako je prije ustanovljeno.

Toma Akvinski

Kakva je podjela kreposti prema Tomi Akvinskom?

U kakvom odnosu *strah od kazne* i krepost mogu biti?

Čime je krepost utemeljena prema Tomi Akvinskom?

Navedi primjer djela iz kreposti i straha od kazne. Je li razlika u djelovanju neposredno vidljiva? Možemo li biti sigurni u razloge nečijega čina?

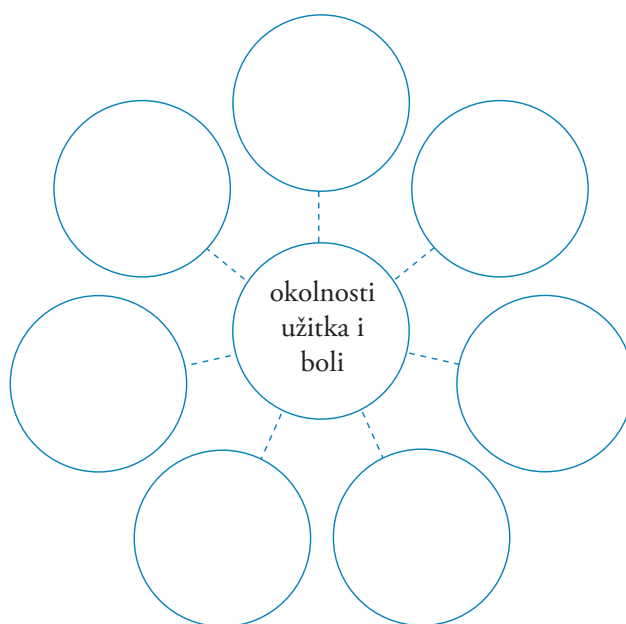
3. ODJELJAK

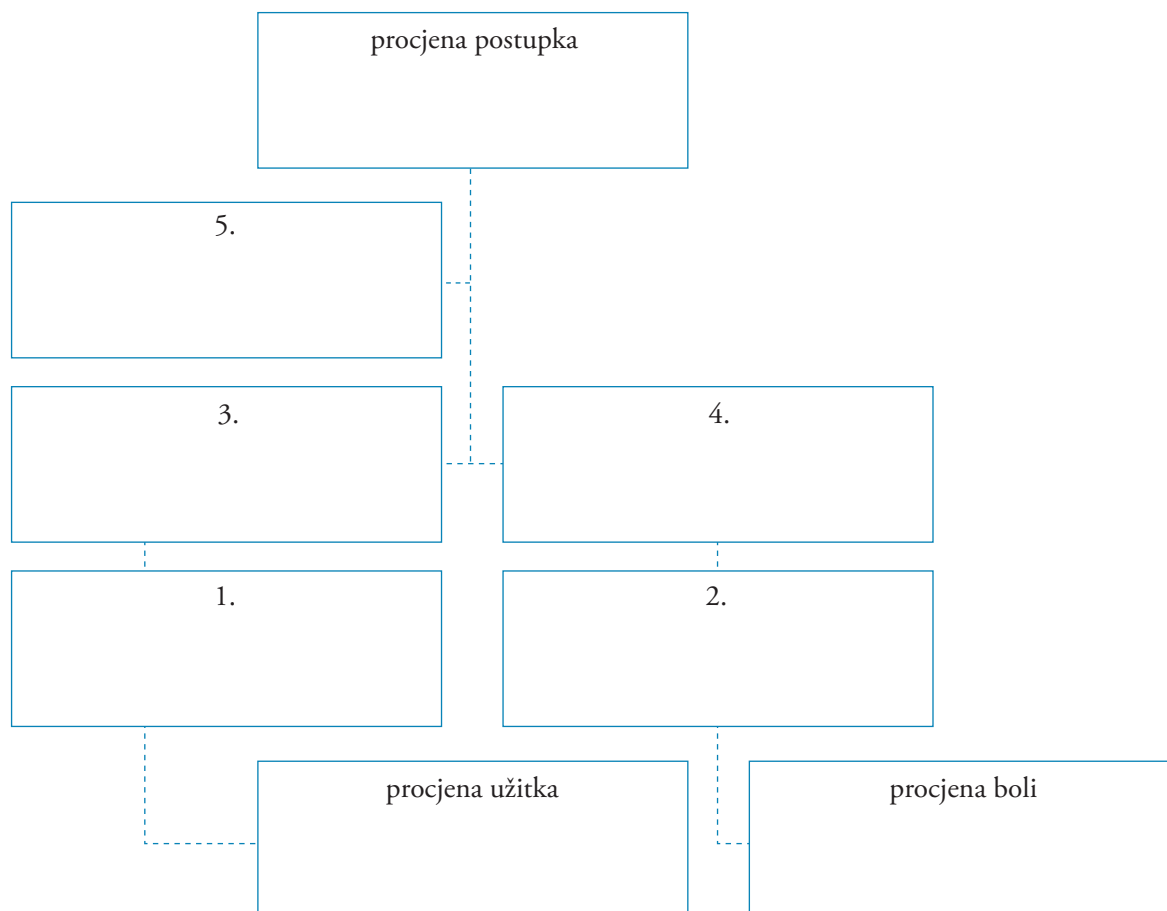
Pitanja i smjernice:

Analiziraj navedene tekstove. Posluži se rješenjima iz prethodnog odjeljka uspoređujući misli, tekstove filozofa. Za uspješno rješavanje zadataka nužno je znanje kategorija, klasifikacija, načela; razumijevanje struktura misaonih modela.

- [1] Pročitaj tekst i odgovori na pitanja. Bentham, udžbenik str. 231. – 233., IV. [V.]
Hedonistički račun ili račun užitka

Dopuni dijagrame. Navedi okolnosti užitka i boli prema Benthamu.

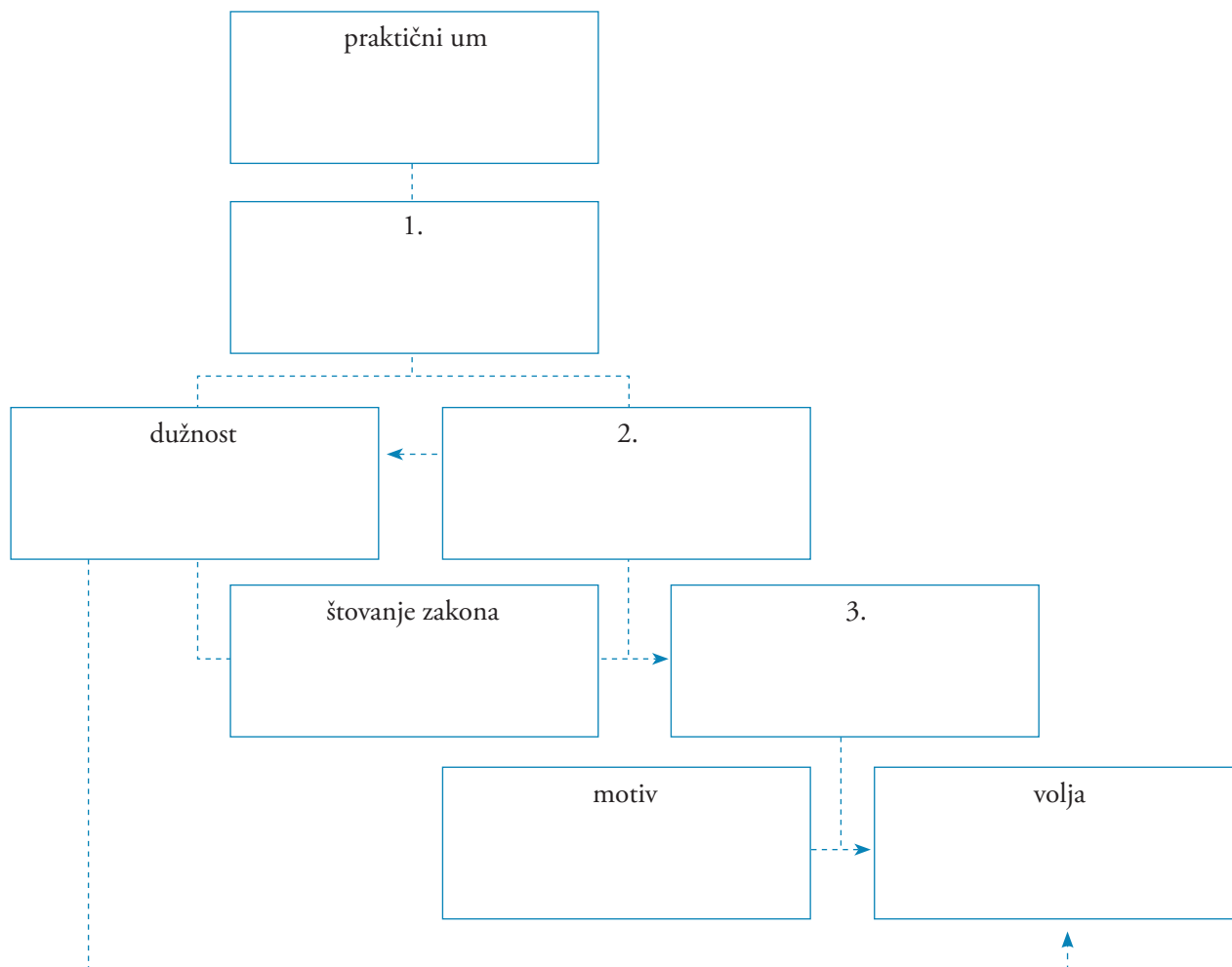

Dopuni dijagram u skladu s tekstom iz udžbenika i odgovorima na postavljena pitanja.
Što prema Benthamovoj ideji računanja provodimo s vrijednostima užitaka i boli? Objasni.

Kako isti postupak primjenjujemo s obzirom na broj osoba? Objasni.

- [2] Pročitaj tekst i odgovori na pitanja.
Kant, udžbenik str. 237. – 239.

Dijagramski prikaz osnovice djelovanja praktičkog uma prema Kantu

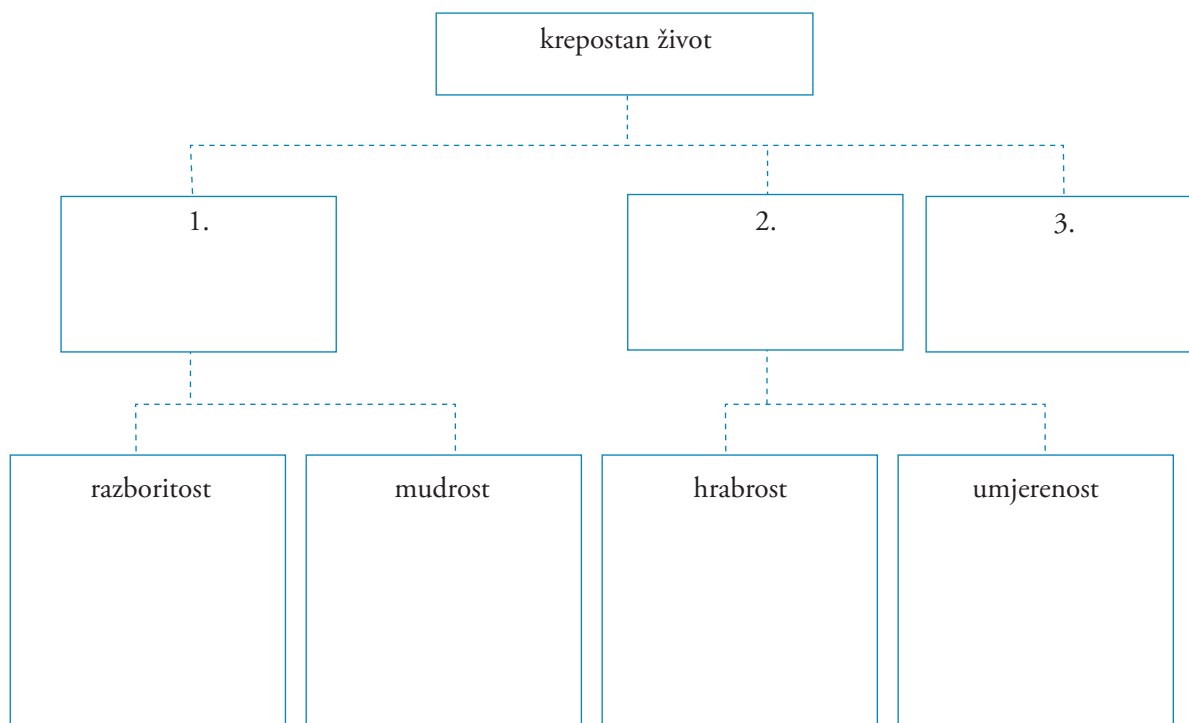

Dopuni dijagram pojmovima na mjestima označenim brojevima 1., 2., 3.
Koja vrsta zapovijedi uma nije obuhvaćena dijagramskim prikazom? Zašto?

[3] Pročitaj tekst i odgovori na pitanja.

Aristotel, udžbenik str. 223.

Dopuni dijagram pojmovima označenim brojkama 1., 2., 3.

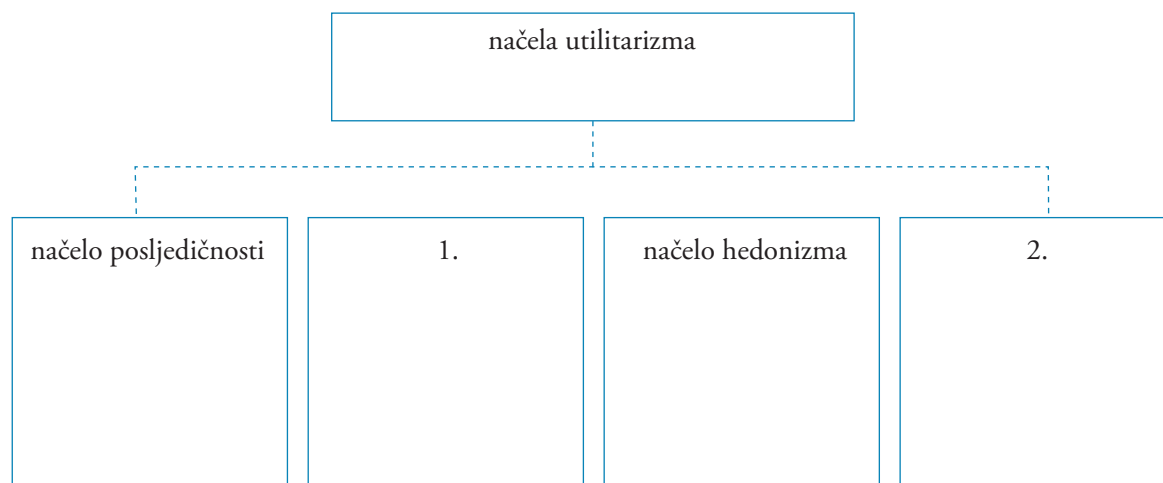

Što je svrha kreposnoga života, označeno brojem 3. u dijagramu?

[4] Pročitaj tekst i odgovori na pitanja.

Mill, udžbenik str. 234., 235.

Dopuni dijagram načelima na mjestima označenim brojevima 1., 2.

Objasni dva preostala načela utilitarizma.

4. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Nakon što oblikuješ nacrt eseja, napiši esej koristeći se idejama i problemima o kojima je bilo riječi u prethodnim odjeljcima!

I. esejski zadatak

Tema eseja: Eugenika

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Oblikuj ga prema ponuđenim smjericama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom i zaključkom kao sintezom, u skladu s navedenim uputama. Razvijajući, odnosno dokazujući teze, argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed, odnosno strukturu u kojoj će, u slijedu, jedan argument proizlaziti iz drugoga ili neki drugi argumentacijski model. Neka ti ključni pojmovi pomognu u pisanju eseja.

Habermas, udžbenik str. 263. – 264., [4], [5], [6]

Ključni pojmovi: eugenika, genetska intervencija, ireverzibilnost posljedica, zajednica, nasljedne kvalitete, osobnost, biološki razvoj, civilizacijski napredak, sloboda, moralne norme, etička načela, čovječanstvo.

1. Objasni osnovna određenja liberalne eugenike prema Habermasu.
2. Objasni kako genetska intervencija nepovratno mijenja međuljudske odnose.
3. Objasni problem socijalne ovisnosti uzrokovan eugeničkim programiranjem.
4. Liberalna eugenika stavlja pred nas mogućnost stvaranja bogatih, moćnih i eugenički programiranih jedinka i ostaloga djela čovječanstva, siromašnijih *naturalaca*, neprogramiranih ljudi. Čovječanstvo bi bilo podijeljeno na dvije skupine. Etička načela i moralne norme jednoga dijela čovječanstva ne bi vrijedili za njegov drugi dio. Zamisli i objasni nesretan scenarij!
5. Koja je moralna ograničenja potrebno utvrditi za komercijalne slučajeve genetskih intervencija (liberalne eugenike)? Objasni.

Teze, odnosno argumentacijski slijed potkrijepi nekim od sljedećih primjera.

1. Navedi primjere pozitivnog učinka genetske intervencije u medicinske svrhe.
2. Navedi primjer negativnog učinka genetske intervencije u svrhu poboljšanja sportskog uspjeha.

2. esejski zadatak

Tema eseja: Ekoetika, bioetika

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Oblikuj ga prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom i zaključkom kao sintezom, u skladu s navedenim uputama. Razvijajući, odnosno dokazujući teze, argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed, odnosno strukturu u kojoj će, u slijedu, jedan argument proizlaziti iz drugoga ili neki drugi argumentacijski model. Neka ti ključni pojmovi pomognu u pisanju eseja.

Jonas, udžbenik str. 259. – 261.

Najviše je, pak, nevjerice i prosvjeda uzrokovala najava uvođenja tzv. *terminator tehnologije* ili, kako su ju same korporacije nazvale i patentirale, *sistem zaštite tehnologije* ili *kontrole izražavanja gena biljaka*. Ideja jest da biljka ima ugrađen gen koji samouništava sjeme biljke, čini ga sterilnim, terminira ga pa se tako ne može sačuvati za sljedeću sezonu, što je praksa stara 12 000 godina. Time će seljaci i farmeri biti prisiljeni svake godine kupovati novo sjeme i tako postati ovisni o korporacijama. Ne treba niti spominjati da je taj pokušaj posebno razbjesnio seljake i farmere u siromašnim zemljama gdje je 80% korištenoga sjemena sačuvano od prethodne sezone.

Dražen Šimleša, *Biotehnologija kao oblik kontrole*

Ključni pojmovi: biotehnologija, živi svijet, biljke, priroda, moralna zapovijed, bioetika, kontrola gena, ljudsko djelovanje, moralni interes, antropocentrizam, biocentrizam.

1. Objasni temeljne razlike antropocentrizma i biocentrizma.
2. Objasni Jonasovu ideju promjene misaonih načela etike.
3. Objasni primjenu Jonasova imperativa na *terminator tehnologiju*. Utječe li formalizirana odredba na svijest pojedinca?
4. Dokumentirano je više slučajeva seljaka i farmera koji su iskusili najgore moguće posljedice *terminator tehnologije*. Stavlja li nas taj slučaj u preokrenutu moralnu situaciju? Posljedice zlonamjernosti i egoizma pogađaju osobe koje nisu sa situacijom neposredno povezane?!
5. Objasni dosljednu primjenu principa odgovornosti. Je li moguće dugoročno spriječiti ekološke ili biotehnološke katastrofe?

Teze, odnosno argumentacijski slijed potkrijepi nekim od sljedećih primjera.

1. Navedi primjer moguće ekološke katastrofe u svojoj okolini.
2. Navedi primjere zlouporabe biotehnoloških rezultata.

3. esejski zadatak

Tema eseja: Etička načela i moralne norme

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Oblikuj ga prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom i zaključkom kao sintezom, u skladu s navedenim uputama. Razvijajući, odnosno dokazujući teze, argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed, odnosno strukturu u kojoj će, u slijedu, jedan argument proizlaziti iz drugoga ili neki drugi argumentacijski model. Neka ti ključni pojmovi pomognu u pisanju eseja.

Laž, dakle, definirana čisto kao namjerno neistinita deklaracija u odnosu prema nekomu drugom čovjeku, nema potrebu za dodatkom da drugomu mora štetiti, kao što to pravnici zahtijevaju za svoju definiciju (*mendacium est falsiloquism in praejudicium alterius*). Jer, ona svagda šteti drugomu, ako ne nekomu drugom čovjeku, a ono čovječanstvu u cjelini, jer izvor prava čini neupotrebljivim.

...istinitost je dužnost koja se mora smatrati bazom svih dužnosti što se osnivaju na ugovoru, i čiji zakon, ako im se dopusti makar i najmanja iznimka, postaje kolebljiv i nekoristan.

Kant, *Pravno – politički spisi*, *O tobožnjem pravu da se laže*

1. Pokušaj ih uvjeriti, ali postupi protivno njihovoj volji, ako tako nalaže načelo pravednosti. Ako ti se netko snažno suprotstavi, budi dobar i miran, i njegov otpor iskoristi za ostvarenje neke druge vrline. Sjeti se da si težio onomu što je moguće, a nisi pokušavao ostvariti nemoguće. Što sam, dakle, pokušao postići? Upravo taj unutarnji mir. To si postigao. Čemu smo težili, to se i ostvarilo.
2. Častohlepni čovjek svoje dobro vidi u djelovanju drugih, razvratnik u vlastitu nagonu, mudar u vlastitu djelovanju.

Marko Aurelije, *Samomu sebi*

Ključni pojmovi: etička načela, moralne norme, dužnost, ugovor, volja, pravednost, vrlina, unutarnji mir, djelovanje, moralni sukob.

1. Objasni odnos etičkih načela i moralnih norma.
2. Objasni moguć sukob dužnosti Kantove etike. Smijemo li lagati ako tako štitimo prijatelja? Ako lažemo s namjerom zaštite, a prijatelj ipak strada? Ako lažemo, a prijatelj također strada?
3. Koja načela stoičkoga moralnog djelovanja predlaže Marko Aurelije?! Zašto Marko Aurelije relativizira pojam dobra kao moralnoga cilja?
4. Objasni primjenu Kantova načela mogućnosti poopćavanja na situaciji koja je očigledno nemoralna. Primjerice, *Ubij sve druge prije nego što oni ubiju tebe!*
5. Objasni primjenu Kantovih i stoičkih načela na situaciju u kojoj te netko iz dobrih namjera ozlijedi. Primjerice, nakon prometne nesreće zbog nestručnoga premještanja tijela, žurbe, *dobrih namjera* i očiglednoga neznanja slomljena ti je kraljeznica. Jesu li osobe koje su te pomicale, prema Kantu i Marku Aureliju, moralno odgovorne?

Teze, odnosno argumentacijski slijed potkrijepi predloženim primjerom.

1. Navedi primjer sukoba moralnih zapovijedi.

U ovom ćeš poglavlju rješavati probleme i zadatke iz filozofije politike prihvaćajući time Aristotelov savjet da nakon razmatranja etičkih načela i moralnih problema *možda je bolje da te stvari sami promotrimo, i općenito o državnom poretku, kako bismo koliko je moguće upotpunili znanstveno istraživanje o ljudskim stvarima*. Filozofija politike više je nego vjerojatno bilo koja druga filozofska disciplina područje koje se bavi, kako pitanjima i problemima koji nas svakodnevno okružuju, tako i problemima koji proizlaze iz poznavanja povijesnih okolnosti i procesa u kojima neka politička situacija nastaje. Zato je u ovom poglavlju stavljen naglasak na poznavanje filozofske argumentacije vezano za politička i općedruštvena pitanja. Središnja pitanja koja se tematiziraju neovisno o tipu zadataka su sljedeća: što je ljudska zajednica; zašto se ljudi udružuju u zajednicu; do koje

mjere pojedinci u zajednici mogu biti slobodni; koji tip političkog ustrojstva pojedincu donosi najviše slobode; što je moć; je li politička moć temelj svih društvenih ustrojstava... Zadatci stavljaju pred tebe dvojaku mogućnost: priučenost na rješavanje političkih problema i vježbu za već sutrašnje sudjelovanje u političkom životu. Stoga se ponovno pozivam na Aristotela: „Pošto se te stvari prouče, možda ćemo bolje uvidjeti i koji je državni poredak najbolji te kako se svaki mora ustanoviti i kojim se zakonima i običajima mora poslužiti.“

Zadatci su oblikovani tako da slijede teme i probleme iz udžbenika *Filozofija*, s time da su dodani oni problemi, teme i filozofi, bez kojih, prema mišljenju autora, sistematizirani pregled na filozofiju politike ne bi bio moguć.

1. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Rješavanje sljedećih zadataka omogućuje stjecanje ili utvrđivanje činjeničnoga znanja iz filozofije politike.

Napomena: Zadatke možeš riješiti služeći se i rješenjima iz prethodnih zadataka. Odgovore sintetiziraj u misaonu cjelinu i koristi se njima u analizi zadataka u 2. odjeljku.

[1] Poveži filozofe s njihovim općepoznatim mislima o filozofiji politike.

1. Aristotel	a) Tako je očito da su ljudi, živeći bez zajedničke sile koja bi sve držala u strahopoštovanju, u stanju koje se naziva ratom, i to takvom gdje je svatko u ratu protiv svakoga...
2. Platon	b) Budući da čovjek rođenjem, kao što je dokazano, ima potpunu slobodu i neograničeno uživanje svih prava i slobodština koji proizlaze iz prirodnoga zakona, on ima, jednako kao i bilo koji drugi čovjek, ili ljudi, po prirodi vlast ne samo da očuva svoje vlasništvo (property), tj. život, slobodu i imetak (estate), od mogućih napada drugih, već jednako tako i da osudi i kazni svakoga tko bi prekršio te odredbe prirodnog zakona...

3. Hobbes	c) To je ponašanje, prije svega, u tome da ne vrijeđamo interese drugih, ili, dapače, neke interese za koje zakon izričito propisuje ili za koje se prešutno razumijeva da ih treba smatrati pravima.
4. Locke	d) Prijelaz od prirodnoga stanja u društveno stvorio je u čovjeku vrlo značajnu promjenu, zamjenjujući u njegovu ponašanju instinkt s pravednošću i pridajući njegovim djelima amorálnost koja im je prije nedostajala. . .
5. Rousseau	e) Ponajprije da nijedan nema nikakve svoje imovine ako nije posve nužno; zatim da nijedan nema stana ni takve riznice u koju ne bi mogao ulaziti svatko tko će htjeti; a sve što trebaju razboriti i hrabri ratnici da toliko po odredbi primaju od ostalih državljana kao plaću za čuvanje da im za godinu dana ne bude ni previše ni premalo; da kao u taboru idu na zajedničke objede i da skupa žive.
6. Mill	g) Onaj pak tko se ne može združivati ili mu ništa ne treba zbog samodostatnosti, taj i nije nikakav dio grada, te je ili zvijer ili bog.

[2] Poveži filozofe s njihovim općepoznatim mislima o filozofiji politike.

1. Machiavelli	a) Principi pravednosti izabiru se pod velom neznanja. To osigurava da nitko, pri izboru principa, nije u boljoj ili lošijoj poziciji zbog prirodnoga slučaja ili slučajnosti društvenih okolnosti.
2. Morus	b) Iz ovog zaključka slijedi duboka sumnja da se u ime pravednosti nameću ograničenja dobrovoljnoj društvenoj suradnji (i imetku koji iz nje proizlazi), tako da oni koji ionako iz nje najviše dobivaju, dobiju još više!
3. Nietzsche	c) Svuda se inače govori o općem dobru, a u stvari svatko misli samo na privatnu korist. U ovoj zemlji, gdje nema privatnoga vlasništva, ljudi se sasvim ozbiljno brinu o interesima zajednice.
4. Rawls	d) Djelovanja ljudi, napose pak djelovanja vladara, koji nema nikakva suca iznad sebe, sude se puko prema uspjehu. Jedina svrha vladara mora, dakle, biti održati svoj život i svoju vlast.
5. Popper	e) Država je najhladnija od svih hladnih nemani. I hladno laže: i ova laž gmiže iz njenih usta: „Ja, država, ja sam narod.“
6. Nozick	g) Mnogi članovi otvorenoga društva teže da se uspinu na društvenoj ljestvici i zauzmu mjesto drugih njegovih članova. To odgovara jednoj od najvažnijih značajka otvorenoga društva, utakmici njegovih članova za položaj koji će u njemu zauzeti.

[3] Poveži filozofe s pojmovima kojima su odredili čovjeka u sklopu filozofije politike.

1. Aristotel	a) otuđeni čovjek
2. Platon	b) plemeniti divljak
3. Rousseau	c) čovjek kao društveno biće
4. Hobbes	d) vladar filozof
5. Locke	e) čovjek čovjeku vuk
6. Marx	f) čovjek s pravom na pobunu

[4] Poveži filozofe s pojmovima koji su temelj njihove političke filozofije.

1. Platon	a) komunitarizam
2. Aristotel	b) otvoreno društvo
3. Hobbes	c) pozitivna sloboda
4. Popper	d) zoon politikon
5. Berlin	e) pravedna država
6. Nozick	f) veo neznanja
7. Etzioni	g) ultraminimalna država
8. Rawls	h) rat svakoga protiv svakoga

[5] Odredi jesu li tvrdnje točne ili netočne

- Rawls smatra da sva prirodna dobra treba raspodijeliti članovima društva s najmanje pogodnosti.
- Prema Dworkinu država uvijek mora garantirati poštivanje prava.
- Levijatan je formalni naziv društvenog ugovora.
- Locke predlaže podjelu vlasti na zakonodavnu, izvršnu, federativnu i sudbenu.
- Prema Popperu, rano grčko plemensko društvo jest tip otvorenoga društva.
- Locke i Rousseau smatraju da se ljudi rađaju slobodni i jednaki.
- Anarhisti u potpunosti odbacuju mogućnost života u zajednici.
- Libertarijanizam jest krajnja verzija liberalizma.
- Platon zagovara demokratsko ustrojstvo države.
- Utemeljitelj novovjekovne teorije države je Frane Petrić.

[6] Poveži mislioce s političkim načelima koja utemeljuju.

Autori	Politička načela
1. Platon	Državna se zajednica uspostavlja sklapanjem sporazuma svakoga sa svakim.
2. Aristotel	Država je u cijelosti mudra prema mudrosti najmanjega staleža koji joj je na čelu i vlada.
3. Hobbes	Država se utemeljuje na ljubavi i pravdi, pojedinac ima pravo misliti što hoće i izreći što misli.
4. Locke	Svaki je čovjek sklon vlast zlouporabiti pa je podjelom vlasti nužno da vlast bude prepreka drugoj vlasti.
5. Montesquieu	Svatko treba raditi i žrtvovati toliko koliko je nužno da se društvo ili njegovi članovi zaštite od uznemiravanja.
6. Mill	Svrha je vlade očuvanje vlasništva.
7. Spinoza	Svrha je države blaženo i lijepo življenje.

[7] Poveži mislioce s pojmovima njihovih političkih teorija.

1. Platon	a) sredstvo opravdano ciljem
2. Locke	b) otvoreno društvo
3. Dworkin	c) vječni mir
4. Popper	d) neotuđivo pravo pojedinca
5. Machiavelli	e) vlast najboljih (aristokracija)
6. Kant	f) moralna prava protiv države

[8] Poveži mislioce s njihovim mislima kojima određuju instituciju države.

Autori misli:	Određenja države:
1. Platon	Budući da se noćobdijska država često naziva minimalnom, taj drugi društveni sklop mogli bismo nazvati ultraminimalnom državom. Ultraminimalna država zadržava monopol na uporabu sile, osim one nužne u slučaju samoobrane, no uz to pruža zaštitu samo onima koji tu zaštitu od nje kupe. Osobe koje ne kupe usluge zaštite od monopolista, ostaju bez nje.
2. Aristotel	Po mome mišljenju, rekoh ja, nastaje država zato što svaki od nas nije sam sebi dovoljan, nego mu mnogo toga treba. Kada, dakle, uzimamo jedan drugoga, jednoga radi ove, drugoga radi one potrebe, i jer nam mnogo treba, okupimo mnoge dionike i pomoćnike na jednom mjestu, i tome zajedničkom prebivalištu nadjenemo ime država.

3. Hobbes	Drugo, zakonodavna ili vrhovna vlast si ne smije prisvojiti vlast da vlada ad hoc, arbitrarnim propisima, već je obvezna dijeliti pravdu i odlučivati o pravima podanika na osnovi obznanjenih stalnih zakona, pomoću poznatih ovlaštenih sudaca.
4. Locke	I zato je najviše slobodna ona republika čiji su zakoni utemeljeni u zdravom umu; tamo naime svaki pojedinac može biti slobodan kada želi, to jest može cijelom dušom živjeti pod vodstvom uma.
5. Rousseau	To je više od pristanka ili saveza: to je zbiljsko jedinstvo svih njih u jednoj te istoj osobi, postignuto sporazumom svakoga čovjeka sa svakim čovjekom, tako dao da je svaki čovjek rekao svakom čovjeku: „Prenosim ovlasti i prepuštam svoje pravo da vladam sobom tom čovjeku ili tom skupu ljudi pod uvjetom da mu i ti na isti način prepustiš svoje pravo i ovlastiš ga da djeluje.“ Tako se mnoštvo na taj način ujedinjeno u jednu osobu naziva državna zajednica, na latinskom civitas.
6. Spinoza	Država je zajedništvo rodova i sela u savršenu i samodostatnu životu. To je pak, kako kazasmo, blaženo i lijepo življenje. Dakle, treba postaviti kako državno zajedništvo biva radi lijepih činidbi, a ne tek poradi suživljenja.
7. Nozick	U tom trenutku, umjesto zasebne osobnosti svakog ugovarača, taj čin udruživanja stvara moralno i kolektivno tijelo, sastavljeno od toliko članova koliko skupština ima glasova, koja istim činom stječe svoje jedinstvo, svoje zajedničko ja, svoj život i volju. Ta javna osoba, koja je tako stvorena, nekada se zvala grad, a sada se zove republika ili političko tijelo, koje njezini članovi zovu država kada je pasivna, suveren kada je aktivna, vlast uspoređujući je sa sličnima.

[9] Rečenice dopuni pojmovima koji nedostaju.

Kažem da _____ nije ništa drugo nego korist jačega.

Trazimah

_____ je silnik nad prirodom čovjeka.

Hipija

Zbog toga da je _____ društvena životinja, više od svake pčele i bilo koje krdne životinje, posve je jasno.

Aristotel

Čovjek je _____ izgubio prirodnu slobodu i neograničeno pravo na sve što ga mami i što može očekivati, a dobio je građansku slobodu i vlasništvo nad svim što posjeduje.
Rousseaua

Ljudi su, kao što je rečeno, po prirodi _____, jednaki i neovisni, stoga nitko ne može iz toga stanja biti izbačen i podvrgnut političkoj vlasti drugoga bez svojega pristanka.

Locke

2. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

U ovom ćeš odjeljku analizirati i uspoređivati misli različitih filozofa. Rješavanjem se zadataka pristupa elementarnom tumačenju tekstova. Za uspješno njihovo rješavanje nužna su osnovna znanja i logičko umijeće određivanja pojmova i njihovih međusobnih odnosa. Neka ti pomogne predznanje iz filozofije politike.

[1] Pročitaj tekst. Odgovori na pitanja.

Ponajprije da nijedan nema nikakve svoje imovine ako nije posve nužno; zatim da nijedan nema stana ni takve riznice u koju ne bi mogao ulaziti svatko tko će htjeti; a sve što trebaju razboriti i hrabri ratnici da toliko po odredbi primaju od ostalih državljana kao plaću za čuvanje da im za godinu dana ne bude ni previše ni premalo; da kao u taboru idu na zajedničke objede i da skupa žive.

Što je ratnicima ili čuvarima u tako ustrojenoj državi zabranjeno?

Što je opasno u činjenici da država određuje pravila ponašanja u osobnom životu pripadnika određene društvene grupe? Kakvo je to državno ustrojstvo? Navedi neki povijesni primjer.

[2] Pročitaj tekst. Odgovori na pitanja.

... svatko tko uživa društvenu zaštitu duguje društvu neku nadoknadu za tu blagodat, a zato što živimo u društvu, prijeako je potrebno da svatko bude dužan držati se nekih granica u svom ponašanju prema ostalima. To je ponašanje, prije svega, u tome da ne vrijeđamo interese drugih, ili, dapače, neke interese za koje zakon izričito propisuje ili za koje se prešutno razumijeva da ih treba smatrati pravima.

Koja su to naša ponašanja prema drugima nepoželjna? Koja su ograničenja u odnosu prema drugima?

Kakav je odnos slobode i poželjnih ponašanja prema drugima? Što je problematično u ograničenju djelovanja pojedinca?

Kako određujemo kojim činom vrijeđamo interese drugih? Može li nekom biti uvredljivo što je drugomu poželjno?

Ako je sloboda pojedinca ograničena interesima drugih, koja će institucija odrediti kriterij dopuštenih interesa?

[3] Pročitaj tekst. Odgovori na pitanja.

Jedini član te vrste sadržan je u ovoj postavci: države naoružane za rat trebaju zatražiti savjet u maksima filozofa o uvjetima koji bi omogućili javni mir.

Navedi neke od maksima filozofa u skladu s tom Kantovom tezom.

Kada bi države djelovale u skladu s Kantovim naputkom, bi li se ostvario vječni mir među njima? Objasni.

Navedi barem jedan primjer iskorištavanja savjeta filozofa i znanstvenika u svrhu općega dobra.

Pokušaj pronaći podatak o tome što se dogodilo Platonu savjetujući Dionizija Mlađega.

Postoji li nadnacionalna institucija kojoj je svrha održanje svjetskoga mira? Kakva je njezina snaga? Objasni.

[4] Pročitaj tekst. Odgovori na pitanja.

Stoga, kao što smo pokazali u gl. XVIII., zaključujemo da za republiku ništa nije sigurnije nego da se pobožnost i religija sastoje samo u vršenju ljubavi i pravde te da se pravo vrhovnih vlasti odnosi samo na djela, kako u svetim tako i svjetovnim stvarima, a da se u ostalim stvarima svakome dopušta da može i misliti ono što hoće i reći ono što misli.

Kakav je najčešći tip države koja dopušta svakomu misliti što hoće i reći ono što misli? Kakav tip državnog ustrojstva predlaže Spinoza?

Koje su opasnosti za državu ako svatko govori što hoće i što misli?

Postoji li u Ustavu RH odredba koja brani bilo komu govoriti što misli? Postoje li neke zabranjene teme?

Branimo li nepoćudno i opasno djelovanje, trebamo li braniti i govor o takvom djelovanju? Objasni.

[5] Pročitaj tekst. Odgovori na pitanja.

Zbog toga što svi građani ne mogu odjednom nositi počasti, primjereno je da to čine naizmjenice ulazeći u vladu jedan za drugim.

O kojem državnom ustrojstvu govori Petrić?

Što misliš, je li u praktičnom djelovanju moguće ostvariti tu misao?

Navedi i objasni barem tri činjenice koje otežavaju ostvarenje te političke ideje.

[6] Pročitaj tekst. Odgovori na pitanja.

Jedina svrha vladara mora, dakle, biti održati svoj život i svoju vlast. Opravdavaju se sva sredstva kojima se on u tome koristi, i svatko će ih pohvaliti jer svjetina se drži samo vanjskoga sjaja, prosuđujući stvari samo prema njihovom uspjehu.

Koje političko načelo Machiavelli utemeljuje tom izjavom?

Čime je određena svrha političkoga djelovanja?

U skladu s odgovorima na prethodna pitanja, što misliš, o kojem političkom ustrojstvu govori Machiavelli? Kojim bi se najčešćim političkim sredstvima služio takav vladar?

[7] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Nije dobro da onaj koji zakone stvara te zakone i izvršava.

Koja je opasnost u donošenju i izvršavanju zakona od strane iste osobe ili institucije?

Navedi barem jedan politički zaštitni mehanizam koji je uveden radi sprječavanja takve opasnosti.

Navedi barem jedan pozitivan primjer donošenja i izvršavanja zakona od strane iste institucije. Nema? Što je u situaciji neposredne ratne opasnosti? Što s institucijom izabranoga diktatora? Kakav bi bio Hobbesov odgovor na to pitanje?

[8] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Demokratska je država vladavina naroda koju ostvaruje narod u službi naroda.

Koje je najšire moguće određenje pojma narod prema tvrdnji Lincolna?

Je li moguća neposredna vladavina naroda? Može li tomu doprinijeti suvremena informatička tehnologija?

Navedi barem tri opasnosti neposredne ili posredničke demokracije.

[9] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

No ipak pravo nije bez ikakva učinka, i kad mu nedostaje moć.

Glasi li Grotiusova teza: trebalo bi ukinuti zakone koji se ne provode?!

Kakve tipove društava možemo utemeljiti bez pozitivnoga prava? Utemeljuje li isključivo moć instituciju države? Navedi primjere uz odgovore na ta pitanja.

[10] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Ali da bi se društvo sasvim izliječilo i povratilo u zdravo stanje, za to nema nikakve nade sve dotle dok u njemu vlada privatno vlasništvo.

Čime je uvjetovan sustav vrijednosti u društvu koje je potrebno *izliječiti*?

Kako bi se mogao odrediti sustav vrijednosti u *izliječenom* društvu? Na čemu bi bio utemeljen?

Što misliš, koje su najveće *opasnosti* takvoga novog političkog ustrojstva?

3. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Analiziraj navedene tekstove. Posluži se rješenjima iz prethodnog odjeljka uspoređujući misli, tekstove filozofa. Za uspješno rješavanje zadataka nužno je znanje kategorija, klasifikacija, načela; razumijevanje struktura misaonih modela.

[1] Analiziraj tekstove o ustrojstvu države Petrića i Platona.

Frane Petrić, *Sretan grad*

Zato što opće blagostanje republike zavisi od upravljača i njihove razboritosti, neophodno je da su oni koji teže za gradskom upravom veoma razboriti i mudri. Razboritost je djelomice prirodna osobina, a djelomice proizlazi iz iskustva. Prirodnu imaju mladići, kao što je posjeduju i stariji, ali stečenu iskustvom vidamo jedino u starijih prokušane dobi, koji su je stjecali dugotrajno poučavani rukovođenjem svjetovnim stvarima. Iz toga proizlazi da za upravljače grada treba birati vrlo stare ljude, a mlađe treba voditi tako da se na pravednost najprije naviknu, jer će oni kasnije rukovoditi druge. Više od svih sretnom će biti ona republika čiji vladari, prije vladanja, imaju dobru pripremu u vrijeme dok se njima vlada.

Platon, *Država*

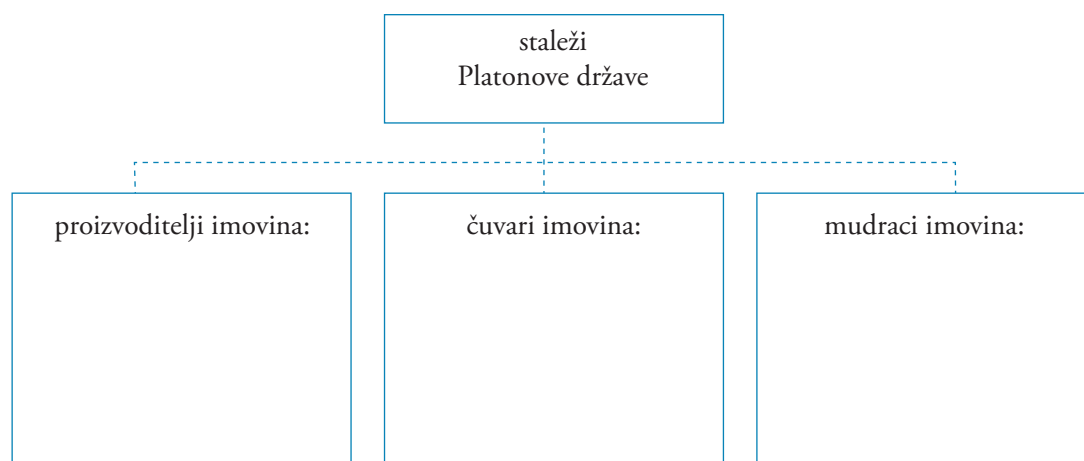
Ponajprije da nijedan nema nikakve svoje imovine ako nije posve nužno; zatim da nijedan nema stana ni takve riznice u koju ne bi mogao ulaziti svatko tko će htjeti; a sve što trebaju razboriti i hrabri ratnici da toliko po odredbi primaju od ostalih državljana kao plaću za čuvanje da im za godinu dana ne bude ni previše ni premalo; da kao u taboru idu na zajedničke objede i da skupa žive.

Grafički prikaz dopuni elementima koji nedostaju, u skladu s navedenim koncepcijama.

Istraži koji od navedenih staleža posjeduje imovinu.

Što misliš, što se postiže posjedovanjem ili neposjedovanjem imovine u Platonovoj državi?

Služeći se tekstom, pretpostavi kako se čuvari brinu o odgoju djece.

Tko je vlasnik imovine u Platonovoj državi? Tko upravlja materijalnim stvarima?

Tko upravlja državom prema Petriću i Platonu?

[2] Analiziraj sljedeće tekstove Hobbesa i Lockeja te suvremenih mislioca J. Rawlsa i R. Nozicka koji govore o zasnivanju društvenog ugovora.

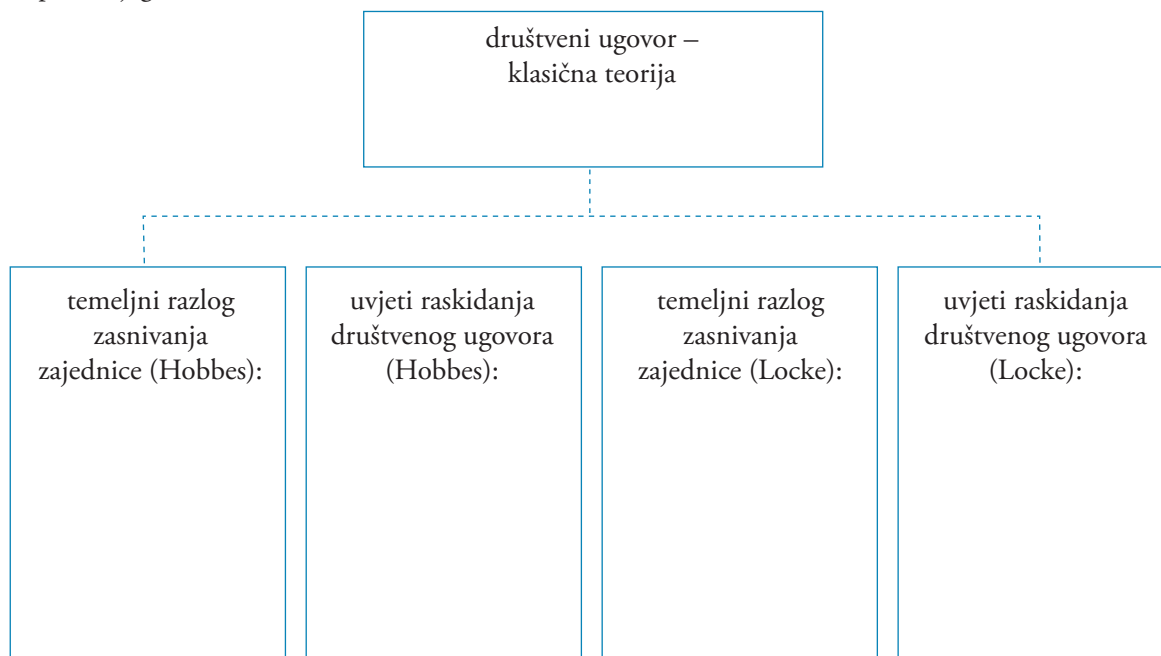
Hobbes, udžbenik str. 302. – 304.

Locke, udžbenik str. 306. – 307.

Rawls, udžbenik str. 324. – 327.

Nozick, udžbenik str. 328 – 329

Popuni dijagram.

Načela društvenog ugovora prema Rawlsu	Kritika Rawlsovih načela prema Nozicku

[3] Analiziraj tekstove o pravima i pravednosti u djelima Grotiusa i Morusa.

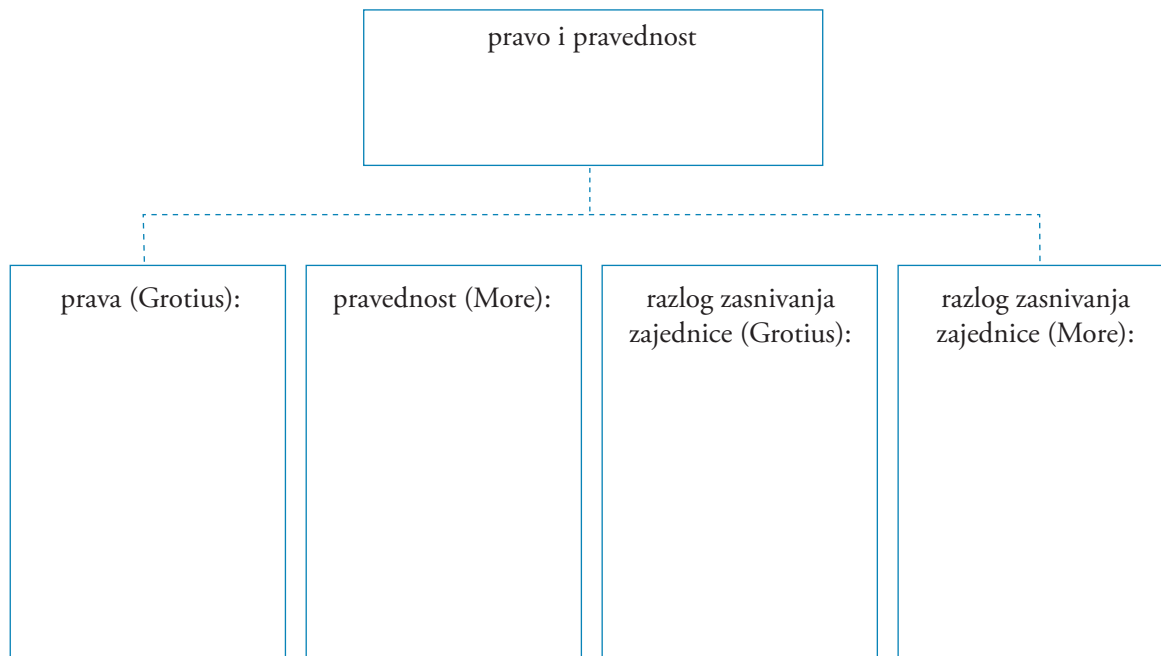
Jer majka je prirodnoga prava sama priroda, koja nas, i da ničim ne oskudijevamo, poticala da tražimo međusobni zajednički život. Građanskoga je pak prava majka obveza, koja potječe iz pristanka, a kako ona dobiva svoju snagu iz prirodnoga prava, priroda se može nazivati nekako bakom i toga prava. Ali prirodnom se pravu pridružuje i korist. Povod za postanak građanskoga prava dala je korist, jer se ono spomenuto udruživanje ili podvrgavanje počelo ostvarivati radi neke koristi. Pa i oni, koji drugima propisuju pravo, obično u tome vide ili bi morali vidjeti neku korist.

Hugo Grotius, *O ratnom i mirnodopskom pravu*

Stoga je moje čvrsto uvjerenje da je ukidanje privatnog vlasništva jedino sredstvo za ravnomjernu i pravednu raspodjelu dobara, kao i za opće blagostanje. Sve dok ono bude postojalo, dotle će baš onaj najveći i najbolji dio ljudi patiti pod neizbježnim i tegobnim teretom briga i bijede. Priznajem, doduše, da bi se ovo društveno zlo moglo donekle ublažiti i pod uvjetima vladavine privatnoga vlasništva, ali isto tako tvrdim, da ga je nemoguće sasvim odstraniti. Ali da bi se društvo sasvim izliječilo i povratilo u zdravo stanje, za to nema nikakve nade sve dotle dok u njemu vlada privatno vlasništvo.

Thomas More, *Utopija, O privatnom vlasništvu*

Popuni dijagram.

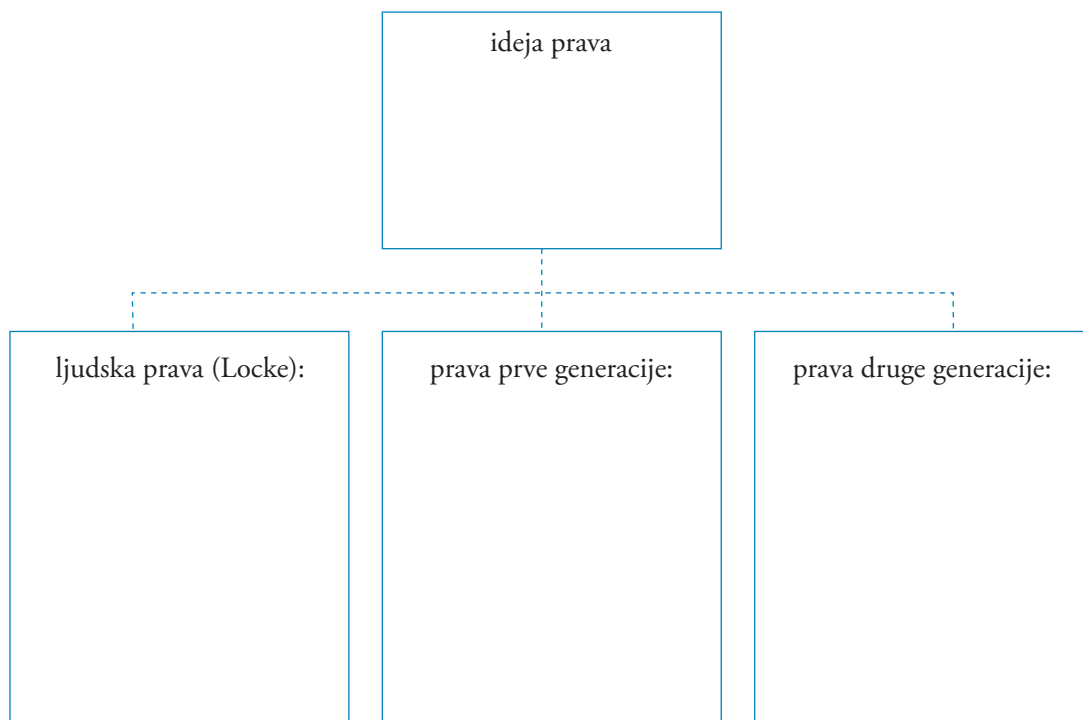

[4] Pročitaj sljedeće tekstove o osnovnoj problematici ljudskih prava.

Locke, udžbenik str. 306. – 307., § 87.

Rousseau, udžbenik str. 308.– 310

Popuni dijagram.

4. ODJELJAK

Pitanja i smjernice: Nakon što oblikuješ nacrt eseja, napiši esej koristeći se idejama i problemima iz prošlih odjeljaka. Slijede tri esejska zadatka. U prvom zadatku analiziraj i usporedi tekstove nekoliko autora, u drugom zadatku usporedi političke utopije, a u trećem zadatku analiziraj temu društvenog ugovora. U skladu s uputama, napiši eseje.

I. esejski zadatak

Tema eseja: Politička moć

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Oblikuj ga prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom i zaključkom kao sintezom, u skladu s navedenim uputama. Razvijajući, odnosno dokazujući teze, argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed, odnosno strukturu u kojoj će, u slijedu, jedan argument proizlaziti iz drugoga ili neki drugi argumentacijski model.

Zašto se tako lako prihvaća to pravno poimanje moći? A time i izostavljanje svega onoga što bi je moglo učiniti produktivno djelatnom, strategijski bogatom i pozitivnom? Otkuda u društvu kao što je naše, u kojem su aparati moći toliko brojni, njezini obredi toliko vidljivi, a njezini instrumenti naposljetku tako sigurni, u tom društvu koje je bez sumnje više od bilo kojega drugoga izumilo istančane i prepredene mehanizme moći, otkuda u njemu nastojanje da se moć prizna samo u negativnom i suhoparnom obliku zabrane?(...)

I ako je istina da je pravno moglo poslužiti da na nesumnjivo nepotpun način predstavlja moć bitno usredotočenu na predujam i smrt, ono je apsolutno nespojivo s novim postupcima moći koji funkcioniraju ne kao pravo, već kao tehnika, ne kao zakon, već kao normalizacija, ne kao kazna, već kao kontrola i koji se provode na razinama i u oblicima koji nadilaze državu i njezine aparate. Prije više stoljeća dospjeli smo do tipa društva gdje pravno sve manje može biti kod moći ili joj služiti kao sustav predstavljanja. Naša nas usmjerenost sve više udaljuje od vladavine prava koja je počela uzmicati već u prošlosti, u epohi kada je izgledalo da ju Francuska revolucija, a s njom i doba ustava i zakona, obećavaju u bliskoj budućnosti.

M. Foucault, *Znanje i moć*

Sustavi vlasti danas se, doduše, vrlo svjesno konstruiraju uračunavajući prošla iskustva. S druge je strane pogrešno institucije, koje su nekoć bile utemeljene kao interesna društva s jasno definiranim, racionalnim namjerama, trajno promatrati s istog isključujućeg gledišta. Posljedica njihova obrata u vlastitu zakonitost i zadovoljenje vlastitih vrijednosti jest ta da je prvotna svrha odavna postala rubnim uvjetom, da se sustav otvorio posve novim motivacijskim nizovima. To vrijedi za mnoga društva, primjerice, kao posljedica u međuvremenu narasle veličine, akumuliranih kontakata sa stvarima i sve većega stupnja njihove kontrole nad pripadnicima njihove „gustoće moći“ – kao kod same države kojoj je nevjerojatno mnoštvo razvijenih posljedičnih funkcija odavno već postalo uvjetom samoga njezina opstanka. Na pitanje o svrsi ili o „biti“ države zato se može odgovoriti još samo ideološki.

A. Gehlen, *Čovjek i institucije*

Buduće da se takve stvari ne mogu učiniti bez velike pogibelji za cijelu državu, mi možemo čak nijekati da one imaju neograničenu moć da čine ovakve i slične stvari, a slijedom toga (i nijekati da) imaju neograničeno pravo. Pokazali smo, naime, da je pravo vrhovnih vlasti određeno njihovom moći.

B. de Spinoza, *Teologijsko politička rasprava*

Ključni pojmovi: moć, zakonitost, pravo, vlast, društvo, država, institucije, vrijednosti, politički sustav.

1. Kako političke institucije ostvaruju moć u suvremenom društvu?
2. Objasni funkcioniranje institucija vlasti u suvremenom društvu.
3. Objasni Spinozinu misao „da je pravo vrhovnih vlasti određeno njihovom moći“.
4. Neki teoretičari smatraju da suvremene međunarodne korporacije mogu razviti i veću moć nego država kao krovna institucija. Što sve nedostaje korporaciji da bi razvijala moć jednaku moći države?
5. Objasni odnos pravnih norma i moći političkih institucija u društvu.

Teze, odnosno argumentacijski slijed potkrijepi nekim od sljedećih primjera.

1. Navedi primjere demonstracije moći državnih institucija.
2. Navedi primjere demonstracije moći neke međunarodne korporacije.

2. esejski zadatak

Tema eseja: Političke utopije

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Oblikuj ga prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom i zaključkom kao sintezom, u skladu s navedenim uputama. Razvijajući, odnosno dokazujući teze, argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed, odnosno strukturu u kojoj će, u slijedu, jedan argument proizlaziti iz drugoga ili neki drugi argumentacijski model.

Te pojave stvaraju mržnju i netrpeljivost općinstva te narušavaju mir grada u cijelosti, zbog čega dolazi do svađa, zavjera i građanskih ratova. Jedini razlog koji ih u tom pokreće i goni jest nagon za vlašću. Da ne bi postojao strah od narodnoga negodovanja i pobuna, svaki građanin mora učestvovati u vlasti ili u gradskoj upravi, jer je samo onaj građanin pravi koji učestvuje u javnim častima i upravi. Zbog toga što svi građani ne mogu odjednom nositi počasti, primjereno je da to čine naizmjenice ulazeći u vladu jedan za drugim. Zato što opće blagostanje republike zavisi od upravljača i njihove razboritosti, neophodno je da su oni koji teže za gradskom upravom veoma razboriti i mudri. Razboritost je djelomice prirodna osobina, a djelomice proizlazi iz iskustva. Prirodnu imaju mladići, kao što je posjeduju i stariji, ali stečenu iskustvom vidamo jedino u starijih prokušane dobi, koji su je stjecali dugotrajno poučavani rukovođenjem svjetovnim stvarima. Iz toga proizlazi da za upravljače grada treba birati vrlo stare ljude, a mlađe treba voditi tako da se na pravednost najprije naviknu, jer će oni kasnije rukovoditi druge. Više od svih sretnom će biti ona republika čiji vladari, prije vladanja, imaju dobru pripremu u vrijeme dok se njima vlada.

Frane Petrić, *Sretan grad*

Ponajprije da nijedan nema nikakve svoje imovine ako nije posve nužno; zatim da nijedan nema stana ni takve riznice u koju ne bi mogao ulaziti svatko tko će htjeti; a sve što trebaju razboriti i hrabri ratnici da toliko po odredbi primaju od ostalih državljana kao plaću za čuvanje da im za godinu dana ne bude ni previše ni premalo; da kao u taboru idu na zajedničke objede i da skupa žive...

Platon, *Država*

Stoga je moje čvrsto uvjerenje, da je ukidanje privatnoga vlasništva jedino sredstvo za ravnomjernu i pravednu raspodjelu dobara, kao i za opće blagostanje. Sve dok ono bude postojalo, dotle će baš onaj najveći i najbolji dio ljudi patiti pod neizbježnim i tegobnim teretom briga i bijede. Priznajem, doduše, da bi se ovo društveno zlo moglo donekle ublažiti i pod uvjetima vladavine privatnoga vlasništva, ali isto tako tvrdim da ga je nemoguće sasvim odstraniti..... Ali da bi se društvo sasvim izliječilo i povratilo u zdravo stanje, za to nema nikakve nade sve dotle dok u njemu vlada privatno vlasništvo.

Thomas More, *Utopija, O privatnom vlasništvu*

Ključni pojmovi: privatno vlasništvo, pravednost, interes zajednice, blagostanje, razboritost vlasti, obrazovanje vladara, uzroci bijede.

1. Odredi smisao političke utopije (uvod).
2. Objasni pozitivne i negativne strane privatnoga vlasništva. Objasni utjecaj privatnoga vlasništva na interese zajednice.
3. Objasni odnos privatnih i društvenih interesa. Koji su razlozi sukoba interesa? Kojoj grupi interesa daješ prednost?
4. Objasni kriterije jednakosti u društvu. Koja ljudska i politička prava određuju jednakost pojedinaca u društvu?
5. Objasni mogućnosti i smisao suvremene političke utopije. Nije li to propali povijesni eksperiment?

Teze, odnosno argumentacijski slijed potkrijepi nekim od sljedećih primjera.

1. Navedi primjer totalitaristički uređene države.
2. Navedi primjer zlouporabe nekoga političkog ideala.

3. esejski zadatak

Tema eseja: Zasnivanje države društvenim ugovorom

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Oblikuj ga prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom te zaključkom kao sintezom, u skladu s navedenim uputama. Razvijajući, odnosno dokazujući teze, argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed, odnosno strukturu u kojoj će, u slijedu, jedan argument proizlaziti iz drugoga ili neki drugi argumentacijski model.

Hobbes, udžbenik str. 302. – 304.

Locke, udžbenik str. 306. – 307.

Rawls, udžbenik str. 324. – 327.

Nozick, udžbenik str. 328 – 329.

Ključni pojmovi: prirodno stanje, zakonitost, pravednost, ljudska prava, suverena vlast, zajedništvo, država, sloboda, vrijednosti, politički sustav.

1. Objasni sadržaj društvenog ugovora.
2. Koja su temeljna načela na kojima utemeljujemo društvo?
3. Je li zajednica utemeljena društvenim ugovorom društvo jednakih? Objasni.
4. Na osnovi kojih se načela pojedinac može isključiti iz zajednice? Objasni.
5. Koji je najpoželjniji oblik vlasti u državi utemeljenoj na spomenutim načelima? Objasni.

Teze, odnosno argumentacijski slijed potkrijepi predloženim primjerom.

1. Navedi primjere političko-pravnih dokumenata za koje možemo tvrditi da su refleksija društvenog ugovora.

UMJETNOST

U ovom ćeš se poglavlju susresti s pitanjem koje pomalo začudno dolazi iz sasvim različitih aktivnosti, kojima se pojedinci bave profesionalno, neformalno ili iz jednostavnoga razloga što drugačije ne mogu zamisliti svoj život. To je područje koje je toliko raznoliko da ga je nemoguće u potpunosti objasniti racionalnim argumentima, a ipak su nam problemi i rješenja bliskiji nego u bilo kojem drugom području koje filozofija istražuje. Odgovor već znate, to je područje **umjetnosti**.

Istraži koliko ti je bliska tvrdnja da je svatko od nas pomalo umjetnik i da svatko od nas u svom životu stvara neko umjetničko djelo. Svakako nam je prvi zadatak, ne i najlakši, odrediti što jest umjetnost, u kojem su odnosu *bellum* kao uzvišeno, idealno lijepo i *pulchrum* kao dopadljivost... Prema teoriji značajnog oblika, umjetničko djelo razvija estetski osjećaj u pojedinca. Idealistička teorija smatra da umjetnička djela nemaju nikakvu svoju svrhu, institucionalna teorija artefakt proglašava umjetničkim djelom, a intencionalizam

je utemeljen na određivanju namjere umjetnika u ostvarenju umjetničkoga djela. Tu je svakako i istraživanje izvornosti umjetničkoga djela te odnos krivotvorine i izvornog umjetničkog djela.

U ovom su poglavlju zadaci koji su po svojoj problematici nužno povezani s problemima koji proizlaze iz drugih filozofskih disciplina. Ima zadataka o spoznaji predmeta prema predodžbi svrhovitosti, ali i zadataka o problemima filozofije umjetnosti: kako se estetičkim sudom subjektivnoga karaktera ipak određuje opće važenje lijepoga, kako se pojedinačni ukus reflektira na opće pravilo, kako zahtjev za općim sviđanjem pojedinačno stavlja pod opći sud o lijepom.

U ovom su odjeljku zadaci oblikovani tako da slijede teme i probleme iz udžbenika *Filozofija*. Dodani su oni problemi, teme i filozofi bez kojih, prema mišljenju autora, kratki sistematizirani pregled na filozofiju umjetnosti ne bi bio moguć.

1. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Rješavanjem sljedećih zadataka stječe se ili utvrđuje činjenično znanja o filozofiji umjetnosti.

Napomena: Zadatke možeš rješavati služeći se i rješenjima iz prethodnih zadataka. Odgovore sintetiziraj u misaonu cjelinu i koristi se njima u analizi 2. odjeljka.

[1] Poveži filozofe s njihovim općepoznatim mislima izrečenim o filozofiji umjetnosti.

1. Aristotel	a) Određene forme, u kojima su crte i boje sjedinjene na određeni način, i odnosi među njima, pobuđuju u nama estetske osjećaje. Te odnose i kombinacije crta i boja, te estetski dirljive oblike, nazivam „značajnim oblikom“.
2. Platon	b) Sud je ukusa estetičan. Da bismo razlikovali je li što lijepo ili ne, naša se predodžba ne odnosi s pomoću razuma na objekt u svrhu spoznaje, nego s pomoću mašte (možda povezane s razumom) na subjekt i osjećaj njegove ugone ili neugode.
3. Croce	c) Tragedija je, prema tome, oponašanje ozbiljne i cjelovite radnje primjerene veličine ukrašenim govorom, i to svakom od vrsta ukrašavanja napose u odgovarajućim dijelovima tragedije; oponaša se ljudskim djelanjem, a ne naracijom i ono sažaljenjem i strahom postiže očišćenje takvih osjećaja.
4. Bell	d) Ono što ovdje nestaje, može se sažeti u pojam aure i reći: u doba tehničke reprodukcije umjetničkoga djela propada njegova aura. Proces je simptomatičan; njegovo značenje daleko nadilazi područje umjetnosti. Reprodukcijska tehnika, mogli bismo općenito kazati, izdvaja reproducirano iz područja tradicije.
5. Benjamin	e) Uzimajmo, dakle, da su svi pjesnici, počevši od Homera, oponašatelji slika kreposti i ostaloga o čemu pjevaju, a istine da se ne mašaju.
6. Kant	g) Estetska je djelatnost stapanje dojmova u organsku cjelinu. A to je ono što se uvijek htjelo istaknuti kada se govorilo da umjetničko djelo mora posjedovati jedinstvo ili, što je isto, jedinstvo u raznovrsnosti.

[2] Poveži filozofe s njihovim općepoznatim mislima izrečenim o umjetnosti. Neke ćeš autore prepoznati prema stilu i smislu rasprave. Napiši njihova imena na prazne crte.

1. _____	a) Obilježje je sadašnjega razdoblja u povijesti umjetnosti da pojam umjetnosti ne podrazumijeva nikakva unutarnja ograničenja kada je riječ o tome što umjetnička djela jesu, pa više ne znamo je li nešto umjetničko djelo ili nije. I gore, nešto može biti umjetničko djelo, a nešto njemu posve slično ne biti, jer oko ne vidi nikakvu razliku. To ne znači da se o tome je li nešto umjetničko djelo odlučuje proizvoljno, nego samo znači da tradicionalni kriteriji više ne vrijede.
2. Gadamer	b) Umjetnost ima svoj pojam u povijesno promjenljivoj konstelaciji trenutaka; on se protivi definiciji. Njezina bit nije izvediva iz njezinoga podrijetla, tako kao da je osnovni sloj ono prvo na čemu je sve ostalo sagrađeno i ruši se čim je on uzdrman.
3. _____	c) Ja naime moram neposredno u njegovoj predodžbi osjećati ugodu, pa mi se ona nikakvim dokazima ne da nametnuti. Premda, dakle, kritičari, kako Hume kaže, mogu mudrovati s više vjerojatnosti nego kuhari, ipak je njihova sudbina jednaka. Odredbeni razlog svojega suda ne mogu očekivati od snage dokaznih razloga, nego samo od subjektive refleksije o njegovu vlastitom stanju (ugode ili neugode) s odbijanjem svih propisa i pravila.

4. Adorno	d) A tu se i potvrđuje ona teza što umjetnosti odriče svaki sadržaj, shvaćajući pritom sadržaj kao intelektualni pojam. U tom smislu, ako se „sadržaj“ izjednači s „pojmom“, posve je ispravno ne samo da se umjetnost ne sastoji od sadržaja, nego da ona nema sadržaja.
5. Croce	e) Apsolutno znanje vodi pesimizmu: umjetnost je lijek protiv toga. Filozofija je neophodna za obrazovanje, jer ona uvlači znanje u neku umjetničku koncepciju svijeta i time ga oplemenjuje.
6. Danto	g) Samo, pojam, „lijep“, kao što nas već poučava ovo razmišljanje, moramo uzeti u sasvim širokom filozofskom smislu ako to želimo razumjeti. Što znači lijepo? Lijepo je ono o čemu nitko tko je pri zdravoj pameti ne pita čemu je tu. Odlikom je lijepoga da nužno priječi svako pitanje o njegovoj koristi, svrsi, smislu ili uporabi. Ono uvjerava svojim opstojanjem. Pojam lijepoga uključuje, dakle, oslobođenost od svrha. Tako se pojavio poznati izraz <i>artes liberales</i> , kao odlika umijeća kasnoantičkoga školskog sustava koja ne predmnijevaju uporabnu vrijednost. Nazivaju se slobodnima jer ne služe nijednoj neposredno primjenjivoj svrsi. Pojam lijepoga posjeduje, dakle, nešto poput samoopravdanja.

[3] Poveži filozofe s temeljnim pojmovima njihovih filozofija umjetnosti.

1. Aristotel	a) aura
2. Platon	b) značajan oblik
3. Baumgarten	c) intuitivna spoznaja
4. Hegel	d) osjetilno prosuđivanje savršenoga
5. Kant	e) uzvišeno
6. Shaftesbury	f) bezinteresno svidanje
7. Bell	g) mimezis
8. Croce	h) osjetilno prosvjetljivanje ideje
9. Benjamin	i) katarza

[4] Odredi jesu li tvrdnje točne ili netočne.

1. Prema Bellu, umjetnička djela u nama izazivaju estetske osjećaje.
2. Adorno smatra da je umjetnost jednostavno odrediti zato što je njezina bit izvediva iz njezina podrijetla.
3. Danto tvrdi da estetski predmet nije unaprijed i zauvijek određeno biće.
4. Eco smatra da nas lijepo čini sretnima samo ako to isto lijepo posjedujemo i promatramo svakodnevno.
5. Idealistička teorija umjetnosti utemeljena je na Platonovoj filozofiji.
6. Krivotvorine dijelimo na savršene kopije i na krivotvorine drugoga tipa.
7. Tvrdnja da umjetničko djelo nema vanjske svrhe temelj je institucionalne teorije.
8. Jedinstveni primjerak umjetničkoga djela dovodi do pojave nazvane Sothebyjev efekt.

- [5] Poveži koncepcije filozofije umjetnosti s parafrazama njihovih temeljnih tvrdnja. U tablicu razvrstaj nazive sljedećih koncepcija: teorija značajnog oblika, Kantova estetika, Platonova mimesis, Aristotelova poiesis, idealistička teorija, institucionalna teorija, antiintencionalizam

Koncepcije	Tvrdnje:
1. _____	Estetički su sudovi subjektivne prirode, ali traže opće važenje sviđanjem. „Tu neodređenu normu zajedničkoga osjetila mi zbiljski pretpostavljamo; to dokazuje naša drskost da izričemo sudove ukusa.“
2. _____	Pripovijedanje ili oponašanje događaja za koje se može očekivati da bi se mogli dogoditi. Svrha je pročišćavanje osjećaja.
3. _____	Umjetničko djelo nastaje od artefakta koji je netko s prikladnim ovlastima proglasio umjetničkim djelom.
4. _____	Originalno umjetničko djelo jest ono koje posjeduje svojstvo poznato kao značajan oblik. To se svojstvo intuitivno prepoznaje na umjetničkom djelu.
5. _____	Originalno umjetničko djelo (djelo izvorne umjetnosti) nema nikakve svrhe, ono je samo sebi svrha. Za razliku od izvorne umjetnosti, zabavljачka i religiozna umjetnost vrste su obrta, djela im redovito nastaju zbog neke svrhe.
6. _____	Jednom objavljena umjetnička djela postaju javna, njihov autor nema privilegiju njihova tumačenja, važni su samo dokazi utjelovljeni u umjetničkom djelu.
7. _____	Oponašanje se zadržava na prirodnim stvarima i ne dopire do ideje. Umjetnik, primjerice, oponaša ono što je izradio obrtnik koji je oponašao božansku ideju.

- [6] Rečenice dopuni pojmovima koji nedostaju.

Ništa nije lijepo, samo je čovjek lijep: na toj naivnosti počiva sva _____, to je njezina prva istina.

Nietzsche

Postalo je samo po sebi razumljivim da ništa što se tiče _____ nije više samo po sebi razumljivo.

Adorno

_____ se definira kao osjetilna pojava ideje.

Hegel

U _____ se istina bića postavila u djelo.

Heidegger

Bilo bi smiješno kada bi se netko, tko bi sebi umišljao da ima _____, mislio opravdati sljedećim: ovaj predmet jest za mene lijep. Jer on predmet ne smije nazvati lijepim, ako se samo njemu sviđa.

Kant

2. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

U ovom ćeš odjeljku analizirati i uspoređivati misli različitih filozofa. Rješavanjem zadataka pristupa se elementarnom tumačenju tekstova. Za njihovo je rješavanje nužno osnovno znanje i logičko umijeće određivanja pojmova i njihovih međusobnih odnosa. Neka ti pomogne predznanje iz filozofije umjetnosti ili predznanje pojedinih filozofema ili pak filozofskih djela.

[1] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Kada autor kaže kako je radio u naletu nadahnuća, laže.

Eco

Što je nadahnuće? Kakvo je uobičajeno mišljenje o odnosu nadahnuća i neposrednoga stvaralačkog rada u procesu umjetničkoga stvaranja? Postoji li kriterij razlikovanja umjetničkih djela stvorenih u trenutku nadahnuća i *nenadahnutih*?

Što misliš, zašto je Eco važno utvrditi da autor laže o naletu nadahnuća?

[2] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Lijepo je ono što se dopada bez interesa.

Kant

Što misliš, zašto, prema Kantu, pojedinac ne može donijeti estetski sud a da je istovremeno zagrijan za egzistenciju stvari?

Koja je, prema Kantu, razlika između estetskoga suda i suda spoznaje?

Misliš li da je to moguće? Zašto?

Što misliš, postoji li svidanje iz interesa?

[3] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Razumije se samo po sebi da je umjetnost jedini ujedno pravi i vječni organon i dokument filozofije koji uvijek i neprestano iznova dokumentira, što filozofija izvanjski ne može da prikaže, naime ono besvjesno u djelovanju i produciranju i njegov iskonski identitet s onim svjesnim.

Schelling

Kakvo Schelling određuje umjetnost?

U kakvom su odnosu besvjesno i umjetnost prema Schellingu?

Što filozofija ne može prikazati?

[4] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Naša religija, moral i filozofija oblici su dekadencije čovjeka. Protugibanje: umjetnost.

Nietzsche

S obzirom da je umjetnost određena u ovoj misli kao protugibanje, može li spriječiti dekadenciju kako je tumači Nietzsche?

Zašto su, prema Nietzscheu, religija, moral i filozofija oblici dekadencije? Koje bi bitno određenje mogla posjedovati umjetnost da je nije zahvatila dekadencija?

U skladu s pretpostavkama vezanim za Nietzscheovu filozofiju, u kakvom su odnosu filozofija i umjetnost u njega?

[5] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Uništenje umjetničkoga djela za nas još uvijek ima nešto od religioznoga svetogrda.

Gadamer

Kako biste protumačili važnost umjetničkoga djela ako je ono zaogrnuo *religioznim plaštem*?

Koje su pretpostavke u određenju umjetničkoga djela s obzirom na trajnost?

Navedi jednu okolnost u kojoj bi umjetničko djelo bilo potrebno uništiti (iz ideoloških razloga)? Jeste li upoznati s nekim takvim primjerom?

Što je svrha umjetničkoga djela? Prenosi li umjetničko djelo neku poruku za vječnost?

[6] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Povezanost ljepote s moralnom patnjom na neki način preoblikuje tu patnju, ona se iz žaljenja pretvara u tugu, a onda u oblik olakšanja.

Danto

Asocira li te ta misao na poznatu misao antičke filozofije? Zašto?

Objasni preoblikovanje iz žaljenja u tugu, a zatim u olakšanje. Kako bi to nazvala/nazvao?

Što misliš, utječe li svako umjetničko djelo na emocije?

[7] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Pjesniku, slikaru kojemu nedostaje forma, nedostaje sve, jer promašuje sebe. Pjesnička je materija prisutna u svakoj duši, ali samo izraz, to jest forma čini pjesnika.

Croce

Ako je pjesnička materija prisutna u svakoj duši, znači li to da svatko može tumačiti smisao i vrijednost umjetničkoga djela?

Posjeduje li svaki pojedinac dovoljnu razinu umjetničke recepcije?

Što je umjetnik koji *promašuje sebe*? Je li on i dalje umjetnik, stvaratelj umjetnosti, ljepote?

[8] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Ljudi u kojih se javljaju mali ili nikakvi osjećaji za formu, pred umjetničkim su djelom na gubitku.

Bell

Možemo li utemeljiti kriterij određivanja veličine osjećaja za formu?

Znamo li ipak da pojedinac posjeduje ili ne posjeduje smisao za lijepo, za procjenu umjetničkoga djela? Ako znamo, kako znamo?

Što je sud ukusa? Može li subjektivno određenje lijepoga postati općevažeće?

Ostvarujemo li objektivnost estetskoga suda dogovorom, prešutnim prihvaćanjem ili na neki drugi način? Ako ostvarujemo na neki drugi način, na koji? Zašto ostvarujemo baš na taj način, a ne na ostale načine?

[9] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Jer, umjetnička ljepota predstavlja ljepotu koja je u duhu rođena i u njemu preporođena, te ukoliko duh i njegove tvorevine stoje na višem stupnju od prirode i njezinih pojava, utoliko je i umjetnički lijepo uzvišenije od ljepote u prirodi.

Hegel

Što je predmet istraživanja, odnosno koja su područja estetike?

Koja je razlika između umjetnički lijepoga i prirodno lijepoga? Slažeš li se s autorom da je umjetnički lijepo uzvišenije od nečega prirodno lijepoga? Zašto?

Koje pretpostavke trebaju biti ostvarene da ljepota bude *u duhu rođena i u njemu preporođena*?

[10] Pročitaj tekst. Odgovori na pitanja.

Ali ako se pjesnik prihvati takve fabule i učini da se ona doimlje prilično vjerojatno, čak i apsurdno se može dopustiti; jer i u *Odiseji* nelogičnosti u vezi s njegovim iskrcavanjem očigledno ne bi bile podnošljive da ih je spjevao loš pjesnik; a ovako drugim kvalitetama pjesnik ih čini nevidljivima zaslađujući apsurdno.

Aristotel

Prema Aristotelu, je li umjetničko djelo nužno racionalno objašnjivo?

Navedi neke primjere apsurdna u nekom umjetničkom djelu.

Što misliš, ostavlja li umjetničko djelo veći dojam na pojedinca ako omogućuje svoje dosljedno tumačenje?

3. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Analiziraj sljedeće tekstove. Posluži se rješenjima iz prethodnog odjeljka uspoređujući misli, tekstove filozofa. Za uspješno rješavanje zadataka nužno je znanje kategorija, klasifikacija, načela; razumijevanje struktura misaonih modela.

- [1] Analiziraj tekstove Nietzschea i Platona koji govore o filozofiji umjetnosti.

Platon, udžbenik str. 357., 358., 50. [5]

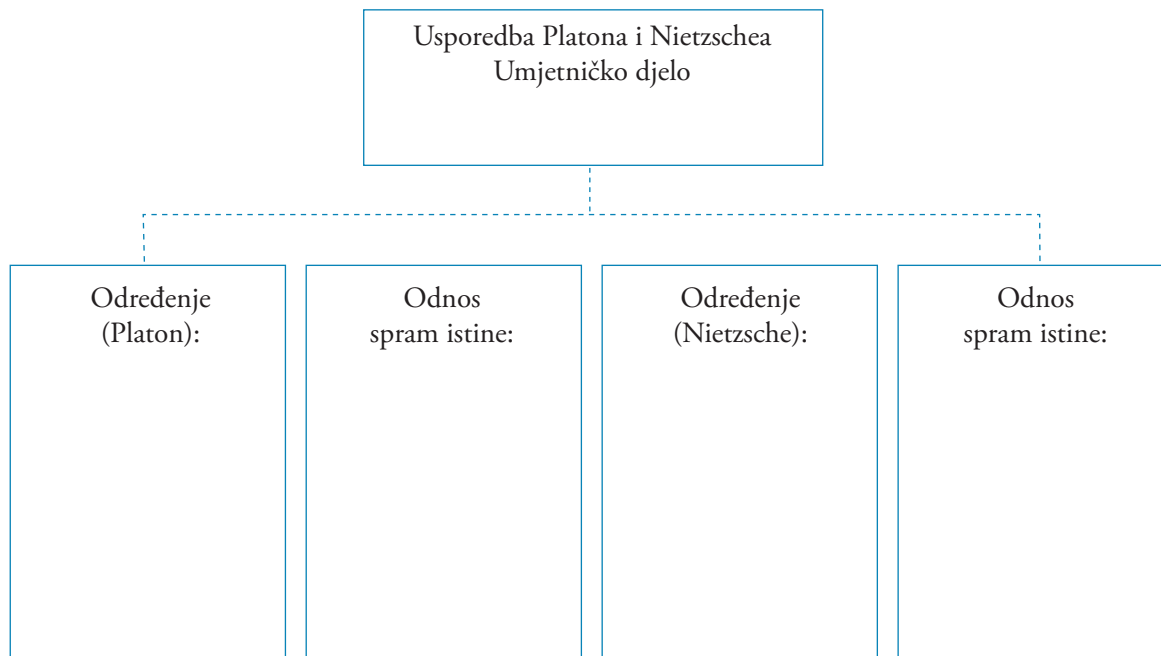
Nietzsche, udžbenik str. 363., § 821., § 822.

Grafički prikaz dopuni elementima koji nedostaju, u skladu s navedenim koncepcijama.

Što misliš, za kojega je filozofa Nietzsche smatrao da ga treba *izbatinati*?

Zašto, prema Nietzscheu, nema pesimistične umjetnosti?

Popuni dijagram.

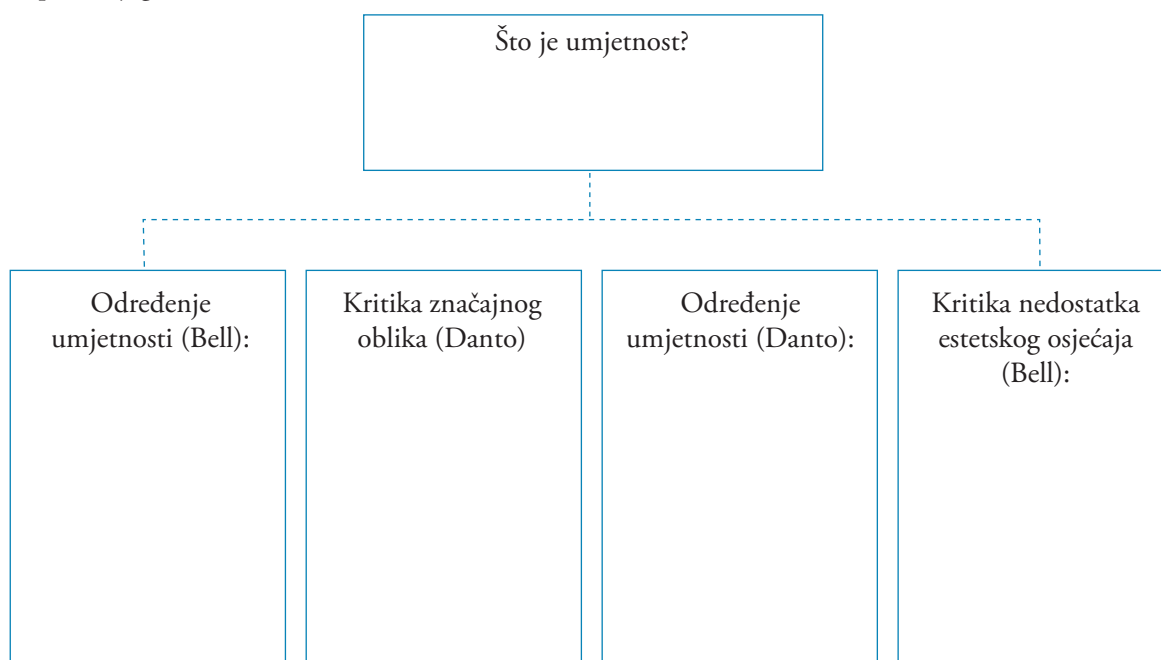
[2] Analiziraj sljedeće tekstove C. Bella i A. C. Dantoa.

Bell, udžbenik str. 367., [1]

Zamislite veliko skladište ispunjeno svim mogućim vrstama stvari – slikama raznih opisa, glazbenim partiturama za simfonije, plesove i himne, strojevima, oruđem, brodovima, kipovima, vazama, knjigama poezije i proze, namještajem i odjećom, novinama, poštanskim markama, cvijećem... Uputimo sada nekoga da uđe u skladište i iznese sva umjetnička djela koja se tu nalaze. On će to biti u stanju prilično uspješno obaviti, unatoč tome što, kao što će čak i estetičari dopustiti, ne posjeduje nikakvu zadovoljavajuću definiciju umjetnosti izraženu putem nekoga zajedničkog nazivnika. Zamislite sada da tu istu osobu pošaljemo da iz skladišta iznese sve predmete značajna oblika ili sve izražajne predmete. Ona bi s pravom bila zbunjena. Ta osoba poznaje umjetničko djelo kada ga vidi, ali ima slabu ili nikakvu ideju o tome što da traži kada joj se kaže da donese predmet koji posjeduje značajan oblik.

Danto

Popuni dijagram.

Usporedi dobivene rezultate.

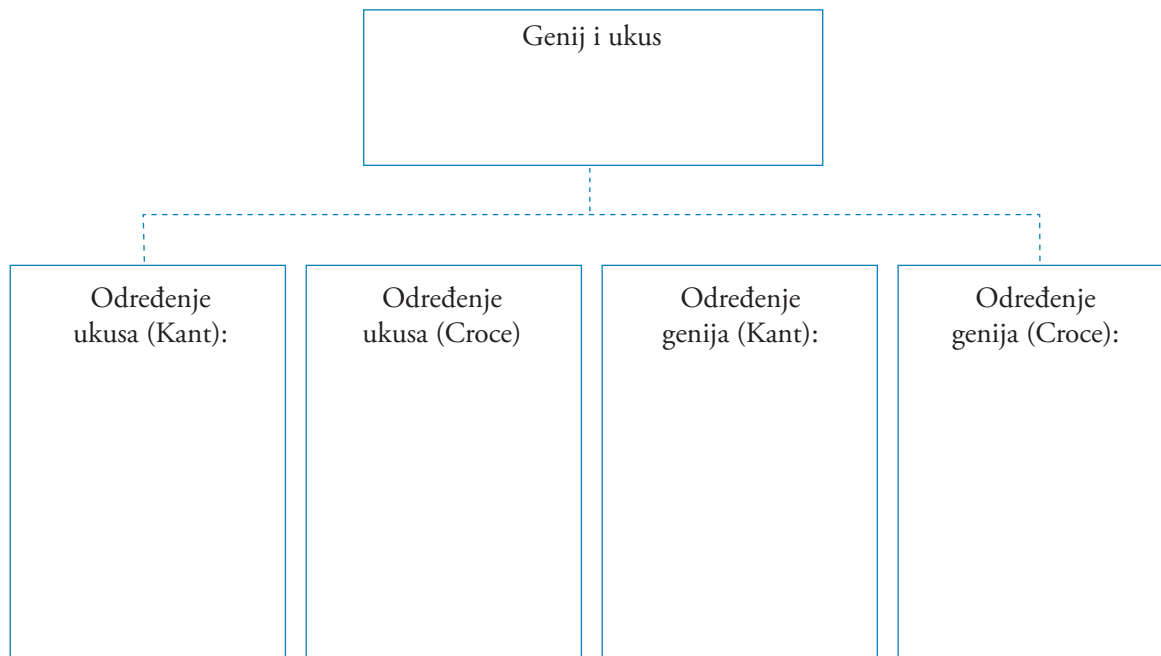
[3] Analiziraj sljedeće tekstove koji objašnjavaju problem ukusa i genija.

Kant, udžbenik str. 361., [2], [3]

Djelatnost koja prosuđuje naziva se ukusom, a proizvodna djelatnost genijem: genij i ukus su, dakle, bitno identični. Ta se jednakost zamjećuje kada se obično ističe da kritičar mora posjedovati nešto od umjetnikove genijalnosti te da umjetnik mora imati ukusa, to jest da ima aktivni ukus (proizvođač) i pasivni ukus (reproduktivac).... No, uspostavljanje bitne razlike između genija i ukusa, između umjetničke proizvodnje i reproduktivnosti, onemogućilo bi komunikaciju i prosudbu. Kako bismo mogli prosuđivati ono što nam je strano?

Croce, *Estetika*

Popuni dijagram.

Odredi, prema Kantu i Croceu, sljedeće pojmove: genij, genijalnost i ukus. Koje su razlike u definicijama navedenih filozofa?

[4] Pročitaj tekstove koji govore o odnosu umjetnosti i znanosti.

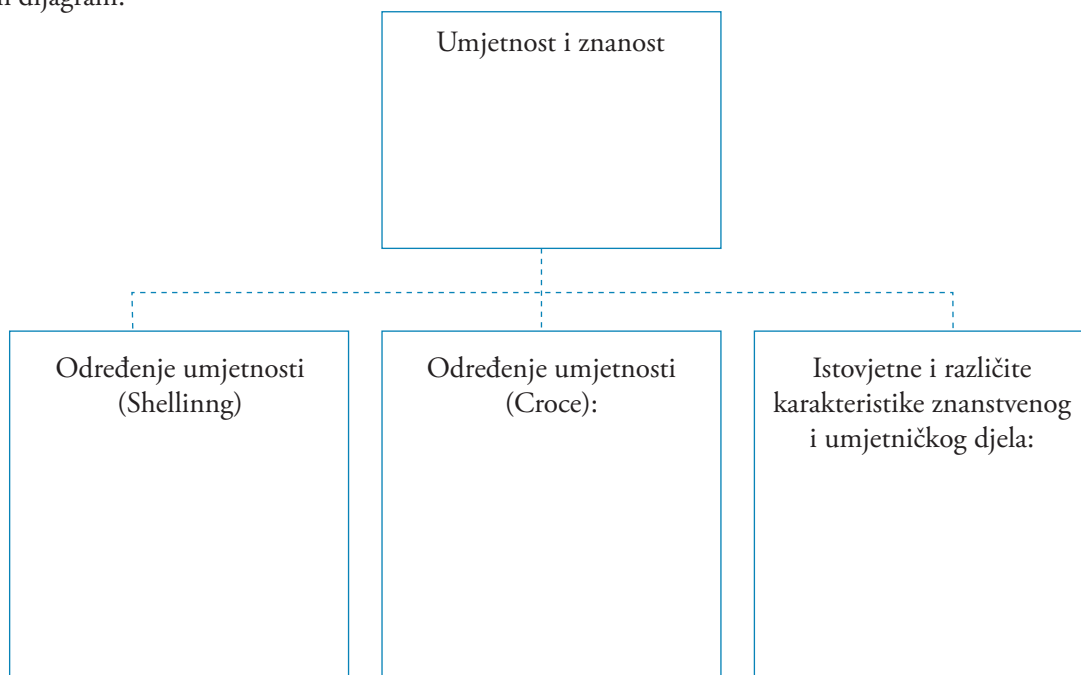
Iz one nezavisnosti od vanjskih svrha proizlazi ona svetost i čistoća umjetnosti, koja ide tako daleko da odbija ne samo svaku srodnost sa svime što je samo osjetilni užitek, a tražiti od umjetnosti osjetilni užitek pravi je karakter barbarstva, ... štoviše, ona daleko ostavlja ispod sebe čak i znanost koja, u pogledu svoje nesebičnosti, najbliže graniči s umjetnošću, jednostavno zato što uvijek teži za nekom svrhom izvan sebe, pa naposljetku sama mora služiti samo kao sredstvo za ono najviše (umjetnost).

Schelling

Umjetnost i znanost su, dakle, odijeljene i zajedno povezane: poklapaju se s jedne strane, i to estetičke. Svako znanstveno djelo jest istodobno umjetničko djelo. Ta estetička strana može biti jedva zamijećena ako nam je duh sav obuzet naporom da shvati znanstvenikovu misao i ispita njezinu vjerodostojnost. No, ta se strana zamjećuje kada djelatnost shvaćanja prijeđe u djelatnost kontemplacije... Misliocima i znanstvenicima oprašta se kada su osrednji pisci, jer će nam fragmenti i bljeskovi nadoknaditi cjelinu.

Croce

Popuni dijagram.

Što je, prema Schellingu i Croceu, istovjetno, a što različito u područjima umjetnosti i znanosti?

Pod kojim je uvjetima znanstveno djelo istodobno i umjetničko djelo?

4. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Nakon što oblikuješ nacrt eseja, napiši ga koristeći se idejama i problemima iz prošlih odjeljaka. Slijede tri esejska zadatka.

I. esejski zadatak

Tema eseja: Definiranje umjetnosti

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Oblikuj ga prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom te zaključkom kao sintezom, u skladu s navedenim uputama. Razvijajući, odnosno dokazujući teze, argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed, odnosno strukturu u kojoj će, u slijedu, jedan argument proizlaziti iz drugoga ili neki drugi argumentacijski model.

Bell, udžbenik str. 367., [1]

Čini se da je „bilo što“ jadan i razočaravajuć odgovor na pitanje što je umjetnost. No, to je zato što se dugo smatralo da umjetnička djela čini ograničen i donekle uzvišen skup predmeta koje će svatko moći prepoznati kao takve i samo je pitanje čime se njihov status objašnjava. Stanje u suvremenoj filozofiji umjetnosti obilježeno je time da filozofska definicija umjetnosti mora biti u skladu s radikalnom otvorenosti koja je zavlдалa na tom području. I dalje vrijedi da su umjetnička djela ograničen skup predmeta. Promijenilo se to što ih se kao takve sada ne može lako prepoznati jer bi umjetničkim djelom moglo postati sve na što pomislimo, a objašnjenje za taj status ne može biti stvar jednostavnoga prepoznavanja. Dosada smo shvatili da nešto može biti posve nalik na umjetničko djelo a da uopće ne bude umjetničko djelo.

Danto, *Nasilje nad ljepotom*

Ključni pojmovi: umjetničko djelo, teorija umjetnosti, klasifikacija, značajan oblik, tumačenje, status umjetničkoga djela, estetski osjećaj, inspiracija.

1. Objasni važnost definiranja umjetnosti i umjetničkoga djela.
2. Objasni ideju značajnog oblika.
3. Objasni postupak pridavanja statusa umjetničkoga djela.
4. Objasni značaj inspiracije za stvaranje umjetničkoga djela.
5. Zašto predmeti uporabne vrijednosti iz svakodnevnoga života mogu postati umjetnička djela?

Teze, odnosno argumentacijski slijed potkrijepi nekim od sljedećih primjera.

1. Navedi primjere različitih umjetničkih djela koje možeš objasniti teorijom značajnog oblika.
2. Navedi primjere predmeta uporabne vrijednosti iz svakodnevnoga života koji bi mogli postati umjetnička djela.

2. esejski zadatak

Tema eseja: Tumačenje umjetničkoga djela

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Oblikuj ga prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom te zaključkom kao sintezom, u skladu s navedenim uputama. Razvijajući, odnosno dokazujući teze, argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed, odnosno strukturu u kojoj će, u slijedu, jedan argument proizlaziti iz drugoga ili neki drugi argumentacijski model.

Danto, udžbenik str. 378., [9]

I tako bih se, ako bih trebao predložiti univerzalnu estetičku kategoriju koja obuhvaća na početku razvijane kategorije izraza, oponašanja i znaka, priključio na najstariji pojam mimeze, kojim se mislilo jedino na prikaz reda. Svjedočanstvo reda – čini se da vrijedi oduvijek i zauvijek, jer svako umjetničko djelo, čak i u našem svijetu koji se sve više mijenja u ono uniformno i serijsko, svjedoči o duhovnoj snazi reda koja čini zbilju našega života. U umjetničkom se djelu egzemplarno zbiva ono što svi mi činimo time da smo tu: stalna izgradnja svijeta. Usred raspadajućega svijeta, onog uobičajenog i prisnog, ono stoji kao zalag reda i možda sve sile održanja i očuvanje koje nose ljudsku kulturu počivaju na onome što egzemplarno susrećemo u umjetnikovu činu i u iskustvu umjetnosti: na tome da uvijek iznova uređujemo ono što nam se raspada.

Gadamer, *Ogledi o filozofiji umjetnosti*

Ključni pojmovi: umjetničko djelo, umjetnost, kultura, univerzalna estetička kategorija, umjetnički izraz, umjetnička forma, mimezis, status umjetničkoga djela, tumačenje, iskustvo umjetnosti.

1. Objasni značaj tumačenja umjetničkoga djela. Što je osnovna ideja antiintencionalizma?
2. Objasni stav prema kojem postojanje umjetnosti ovisi o teorijama umjetnosti (Danto).
3. Objasni problem određivanja statusa umjetničkoga djela kako ga postavlja Danto.
4. Na kojoj se jednostavnoj formi, prema Gadameru, temelji ljudska kultura?
5. Objasni mimezis kao univerzalnu estetičku kategoriju (Gadamer).

Teze, odnosno argumentacijski slijed potkrijepi sljedećim primjerom.

1. Navedi primjere različitoga tumačenja istog umjetničkog djela.

3. esejski zadatak

Tema eseja: Komunikacija umjetničkih djela

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Esaj oblikuj prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom te zaključkom kao sintezom u skladu s navedenim uputama.

Adorno, udžbenik str. 373., [3]

Jer, svijet zapravo doživljavamo u perspektivi – mi zaista vidimo kako se tračnice na obzoru spajaju. Takav je naš optički sustav. Perspektiva je otkrivena tako što je Brunelleschi naučio prikazati stvari onako kako ih vidimo. Ipak, bila je riječ o kulturnoj odluci da ih se na taj način prikazuje. Kada su perspektivu objasnili Kinezima, oni su odmah shvatili da je to način na koji vidimo. Ali, nije ih nimalo zanimalo da je primijene za vlastite umjetničke potrebe. Ona nema nikakve veze s načinom na koji se umjetnost uklapa u njihovu kulturu. Njihove su oči bile kao i naše. Ali *objektivni duh* Kine drukčiji je od onoga Firence iz doba quattrocenta.

Danto, *Nasilje nad ljepotom*

Ključni pojmovi: umjetničko djelo, komunikacija, kultura, autonomija umjetnosti, društveno stanje, *objektivni duh*, stil, društveni razvoj.

1. Objasni pojam autonomije umjetnosti.
2. Objasni način na koji umjetničko djelo može komunicirati s trenutačnom društvenom situacijom.
3. Objasni značaj umjetničkih potreba nekoga društva na samo stvaranje umjetničkoga djela. Zašto Kinezi (barem prema navodu u tekstu) ne preuzimaju perspektivu?
4. Objasni, prema Adornu, dvostruki karakter umjetnosti.
5. Objasni značaj kritičkog odnosa umjetnosti prema određenoj duhovno-povijesnoj situaciji.

Teze, odnosno argumentacijski slijed potkrijepi nekim od sljedećih primjera.

1. Navedi primjer uspješne multikulturalne suradnje.
2. Navedi tipičan primjer umjetničkoga djela koje nastaje u specifičnoj društveno- -povijesnoj situaciji (nastaje pod utjecajem nekoga povijesnog događaja ili procesa).

Čovjek, ta stalna zagonetka koja izriče samu sebe, vječito pitanje koje nas je i navelo na početak ovoga putovanja i s kojim se susrećemo ponovno na samom kraju... Jesu li ti neka pitanja sada jasnija nego na samom početku? Jesu li ti odgovori smisleniji nego što su to bili dosada? Nikako ne čudi ako su odgovori niječni. (Sretnici su oni koji na ta pitanja odgovaraju potvrdno.) Pitanje samo o sebi ipak je suviše glasno da bismo ga mogli zaobići, stoga ćemo problem čovjeka samoga detaljno analizirati u presjeku problema koje čovjek misaono postavlja sam o sebi. Poznata Kantova pitanja sažimaju se u odlučujuće: što je čovjek. Pitanje svih pitanja ili problem više preci-

zira pitanje koje postavlja Gehlen: „Kako je jednom biću oslobođenom od okoliša, otvorenom biću, odriješeno od instinkta, ali pritom biću sa suviškom poriva, moguće stabilizirati svoj opstanak?“ Na kraju ostaje nam samima odgovoriti na vječna pitanja o čovjeku, ali i na pitanja koja će nam samo trenutačno pomoći u rješavanju enigme vlastitosti.

Zadaci u ovom odjeljku oblikovani su tako da slijede teme i probleme iz udžbenika *Filozofija*. Dodani su oni problemi, teme i filozofi, bez kojih, prema mišljenju autora, sistematizirani pregled na filozofsku antropologiju ne bi bio moguć.

1. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Rješavanje zadataka iz ovoga odjeljka omogućuje stjecanje ili utvrđivanje činjeničnog znanja o filozofskoj antropologiji.

Napomena: Zadatke možeš rješavati služeći se i rješenjima iz prethodnih zadataka. Odgovore sintetiziraj u misaonu cjelinu i koristi se njima u analizi 2. odjeljka.

[1] Poveži filozofe s njihovim općepoznatim mislima izrečenim o filozofskoj antropologiji.

1. Heidegger	a) Kao u svijetu izloženo biće čovjek je sebi skriven – homo absconditus.
2. Scheler	b) Pojedinač sada doista instituciju kao što je vlasništvo ili brak doživljava kao nadosobno zateknut obrazac kojemu se pokorava; ili u drugim slučajevima stupa u instituciju svojega zvanja, u neku vlast, u neku tvornicu sa sviješću da je ona kao takva odavno postojala i postojat će, uz mijenu ljudi koji u nju ulaze ili je ponovno napuštaju.
3. Cassirer	c) Mi smo u otprilike dvadesetostoljetnoj povijesti prvo povijesno razdoblje u kojem je čovjek sam sebi postao posve i bez ostatka problematičnim: u kojem čovjek više ne zna što jest, no ujedno također zna da on to ne zna.

4. Gehlen	d) Biće koje jest na način egzistencije jest čovjek. Čovjek jedini egzistira. Stijena jest, ali ne egzistira. Stablo jest, ali ne egzistira. Konj jest, ali ne egzistira. Anđeo jest, ali ne egzistira...
5. Arendt	e) Čovjek je, takoreći, otkrio novu metodu svoga prilagođavanja okolini. Između receptornoga i efektornoga sustava, koje nalazimo u svim životinjskim vrstama, u čovjeka nalazimo treću kariku koju bismo mogli nazvati simboličkim sustavom.
6. Plessner	g) Proizvodi rada, proizvodi čovjekove razmjene materije s prirodom, ne ostaju u svijetu dovoljno dugo da bi postali dio svijeta, a sama je djelatnost rada, usredotočena isključivo na život i njegovo održanje, zaborav svijeta do potpune nesvjetovnosti.

[2] Poveži filozofe s parafrazama njihovih općepoznatih misli o filozofskoj antropologiji. Imena nekih filozofa nedostaju. Napiši ih na praznu crtu.

1. _____	a) S obzirom da egzistencija prethodi esenciji, čovjek je sam odgovoran za ono što on jest. Čovjek prvotno nije ništa, a onda postaje onakvim kakvim sam sebe čini.
2. Cassirer	b) Čovjek treba biti za nadčovjeka isto što je majmun za čovjeka, podsmijeh ili bolan stid.
3. _____	c) Čovjek želi ostaviti neizbrisive tragove kako bi ostvario određeni smisao života zbog neizbježne smrti. Smrtne i besmrtne osobe razlikovale bi se po tome što besmrtnici ne bi bili ograničeni željama i planovima.
4. Nietzsche	d) Duša u cijelosti treba slijediti svoj mudri dio pa će svaki dio duše biti funkcionalan i dušom će vladati harmonija.
5. Nozick	e) Suvremeni je čovjek sretnik zato što je njegova muka u potpunosti samo njegova, postaje njegovom sudbinom i time čovjek postaje gospodar vlastitoga života.
6. Camus	g) Temeljna pretpostavka filozofije simboličkih oblika jest da čovjekovu bit možemo shvatiti samo kao funkcionalnu, a ne supstancijalnu.

[3] Poveži filozofe s temeljnim pojmovima njihove filozofske antropologije.

1. Camus	a) granične situacije
2. Cassirer	b) autonomija volje
3. Marx	c) nadčovjek
4. Jaspers	d) animal laborans
5. Kant	e) želja za vječnošću
6. Arendt	f) otuđeni čovjek
7. Kierkegaard	g) simbolički oblici
8. Nozick	h) tjeskoba
9. Nietzsche	i) apsurd

[4] Odredi jesu li tvrdnje točne ili netočne.

- a) Gehlen smatra da je čovjek nespecijalizirano biće.
- b) Sartre tvrdi da čovjek nije ništa drugo nego ono što od sebe čini.
- c) Habermas smatra da se čovjek prema društvu odnosi kroz rad, proizvodnju, djelovanje.
- d) Vita activa prema Arendt obuhvaća rad, komunikaciju, humanost i djelovanje.
- e) Scheler tvrdi da nihilizam ne može biti prevladan religijom.
- f) Gledište tradicionalne antropologije u osnovi jest da egzistencija čovjeka prethodi njegovoj suštini.
- g) Platon, kao i Aristotel, smatra da ljudska duša nije odvojiva od tijela i da nije besmrtna.
- h) Nietzsche smatra da će čovjek biti neposredno prevladan nadčovjekom.
- i) Aristotel smatra da čovjeka određuju um i govor.

[5] Poveži filozofe s njihovim općepoznatim mislima izrečenim o filozofskoj antropologiji. Imena filozofa napiši na praznu crtu

1. _____	Kada sam rekao da je svijet apsurdan, išao sam odveć brzo. Ovaj svijet sam po sebi nije razborit – to je sve što se o njemu može reći.
2. _____	Umjesto da se bavi samim stvarima, čovjek u stanovitom smislu stalno opći sa samim sobom. Toliko se umotao u jezične oblike, umjetničke slike, mitske simbole ili religijske obrede, da ništa ne može niti vidjeti niti spoznati bez posredstva toga umjetnog medija.
3. _____	Istina je da je golemo poboljšanje naših oruđa rada – nijemi roboti, kojima je homo faber došao u pomoć animal laboransu... - učinilo dvostruki rad života, napor njegova održanja i bol rađanja lakšim i manje bolnim nego što je ikada bio.
4. _____	No, čovjek je gospodar svojih čina po razumu i volji, zbog čega se slobodno rasuđivanje (liberum arbitrium) čovjeka naziva „odličjem volje i razuma“.
5. _____	Dakle, „duhovno“ bitstvo nije više vezano za nagon i okolinu, već je „slobodno od okoline“ i, kako to hoćemo nazvati, „prema svijetu otvoreno“: takvo bitstvo ima „svijet“.
6. _____	Budući da je i duša svakoga pojedinca tako na troje razdijeljena kao što je država razdijeljena na tri staleža, to će se dopustiti, kako se meni čini, i drugi dokaz.
7. _____	Tako je prvi korak egzistencijalizma da svakoga čovjeka stavi u posjed onoga što jest i da na njega položi totalnu odgovornost za njegovu egzistenciju.

[6] Rečenice dopuni pojmovima koji nedostaju.

Čovjek nije gospodar bića. Čovjek je pastir _____.

Heidegger

Biti čovjek znači postajati _____.

Jaspers

Čovjek jer je _____, može i mora se smatrati dostojnim svega onoga što je najuzvišenije.

Hegel

Čovjek mora uvijek biti sam sa sobom _____; on nikada ne smije sebi proturječiti.

Fichte

...čovjeka pomišljamo u drugome smislu, kad ga nazivamo _____, nego kad ga kao dio prirode prihvaćamo kao podvrgnuta njezinim zakonima.

Kant

2. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

U ovom ćeš odjeljku analizirati i uspoređivati misli različitih filozofa. Rješavanjem zadataka pristupaš elementarnom tumačenju tekstova, odnosno jednostavnih izrečenih misli. Za uspješno rješavanje zadataka nužna su osnovna znanja i logičko umijeće određivanja pojmova i njihovih međusobnih odnosa. Neka ti pomogne predznanje iz filozofske antropologije ili predznanje pojedinih filozofema ili pak filozofskih djela.

[1] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Čovjek je mjera svih stvari, onih koje jesu da jesu, a onih koje nisu da nisu.

Protagora

Čime je to čovjek stavljen *u prvi plan* i određuje sve stvari?

Objasni izraz *homo mensura*.

Koje su implikacije takve njegove pozicije? U kojoj je poziciji čovjek u odnosu na druga živa bića?

[2] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Čovječje je tijelo stroj koji se sam pokreće, živa slika nekog perpetuum mobilea.

Lametttrie

Prema kojoj filozofskoj koncepciji čovječje tijelo djeluje kao stroj?

Koji temeljni ontologijski i antropologijski problemi proizlaze iz te koncepcije?

[3] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Učim vas nadčovjeku. Čovjek je nešto što treba biti prevladano. Što ste vi učinili da biste ga prevladali?
Nietzsche

Može li čovjek, prema načelima evolucionizma, biti prevladan?

Ima li Nietzsche na umu evolucionistička načela?

Zašto čovjek treba biti prevladan? Što je, prema Nietzscheu, smisao čovjeka?

[4] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Želimo reći da čovjek ponajprije egzistira, a to znači da je čovjek ponajprije ono što sebe baca prema budućnosti i što je svjesno da se projektira u budućnost.

Sartre

Objasni pojam egzistencija.

Prethodi li egzistencija još nekomu biću osim čovjeku?

Postaje li čovjek *svjesnom projekcijom* sam odgovoran za svoju budućnost? Može li tražiti odgovore od nekoga drugog, možda višega bića?

[5] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Skrivenost čovjeka sebi samome kao i njegovim suljudima – homo absconditus – jest noćna strana njegove otvorenosti prema svijetu.

Plessner

Zašto je čovjek biće koje je skriveno, nedokučivo?

Navedi oznake sadržaja pojma čovjek koje su ti u potpunosti jasne i određene?

Posjeduje li čovjek neku određenu užu specijalizaciju kao životinje?

[6] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Pojam osobnosti antropološki se može misliti samo u najčvršćoj svezi s pojmom institucija, tek ove iduće uopće pružaju mogućnost za razvoj osobne kvalitete u zahtjevnijem smislu.

Gehlen

Objasni misao prema kojoj čovjek ne može razvijati svoju osobnost bez institucija.

Što misliš, razvija li pojedinac osobne kvalitete bez institucija?

S obzirom na prethodne odgovore, što se događa pojedincu kada dolazi do *potresa institucija*?

[7] Pročitaj tekst. Odgovori na pitanja.

Samo čovjek – ako je osoba – može se uzdići iznad sebe – kao živo biće – i iz jednoga središta istodobno s onu stranu prostorno-vremenskoga svijeta sve, pa i sama sebe, učiniti predmetom svoje spoznaje.

Scheler

Prema Scheleru, može li čovjek ne biti osoba?

Koje je središte čovjeka kojim on spoznaje sebe, ali se i uzdiže iznad sebe? Je li odgovor jednoznačan?

[8] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Neposredan, prirodan, nužan odnos čovjeka prema čovjeku jest odnos muškarca prema ženi.

Marx

Zašto je, prema Marxu, odnos muškarca prema ženi neposredan, prirodan i nužan?

Je li navedeni odnos isključivo biološki, odnosno rodno uvjetovan?

Prevladava li pojedinac u tom odnosu svoju prirodnu uvjetovanost?

[9] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Da bi čovjek mogao djelovati slobodno, trebalo bi da on može htjeti ili birati bez pobude ili da uzmogne spriječiti pobude da djeluju na njegovu volju.

Holbach

Može li čovjek spriječiti pobude koje djeluju na njegovu volju?

Prema Holbachu, može li čovjek ikada djelovati slobodno?

Pokušaj dokazati slobodu pojedinca pobijajući mehanicistički determinizam. Postoji li empirijski dokaz slobode čovjeka?

[10] Pročitaj rečenicu. Odgovori na pitanja.

Pitanje se može postaviti i ovako: kako je jednom biću oslobođenom okoliša, otvorenom biću, odriješenom od instinkta, ali pritom biću sa suviškom poriva, moguće stabilizirati svoj opstanak?

Gehlen

Na osnovi čega možeš tvrditi da je čovjek *oslobođeno okoliša, otvoreno biće*?

Objasni pojam odriješenosti od instinkta.

Kako čovjek pokušava *stabilizirati svoj opstanak*? Uspijeva li u tome?

3. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Analiziraj navedene tekstove. Posluži se rješenjima iz prethodnog odjeljka uspoređujući misli, tekstove filozofa. Za uspješno rješavanje sljedećih zadataka nužno je znanje kategorija, klasifikacija, načela; razumijevanje struktura misaonih modela.

- [1] Analiziraj sljedeći tekst:
Platon, udžbenik str. 397., 398.

Popuni dijagram!

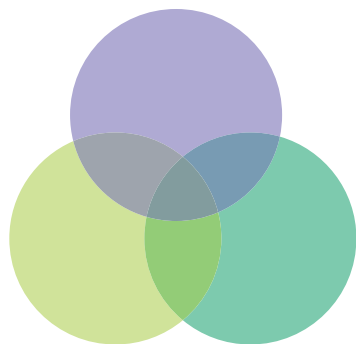
U kružnice napiši nazive za svaki pojedini dio.

Zašto Platon dijeli staleže u državi istim načinom kao i ljudsku dušu?

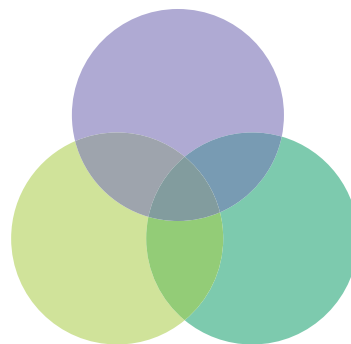
U kakvom su odnosu dijelovi duše?

Koja su svojstva duše? Je li duša smrtna ili besmrtna? Zašto?

Dijelovi duše

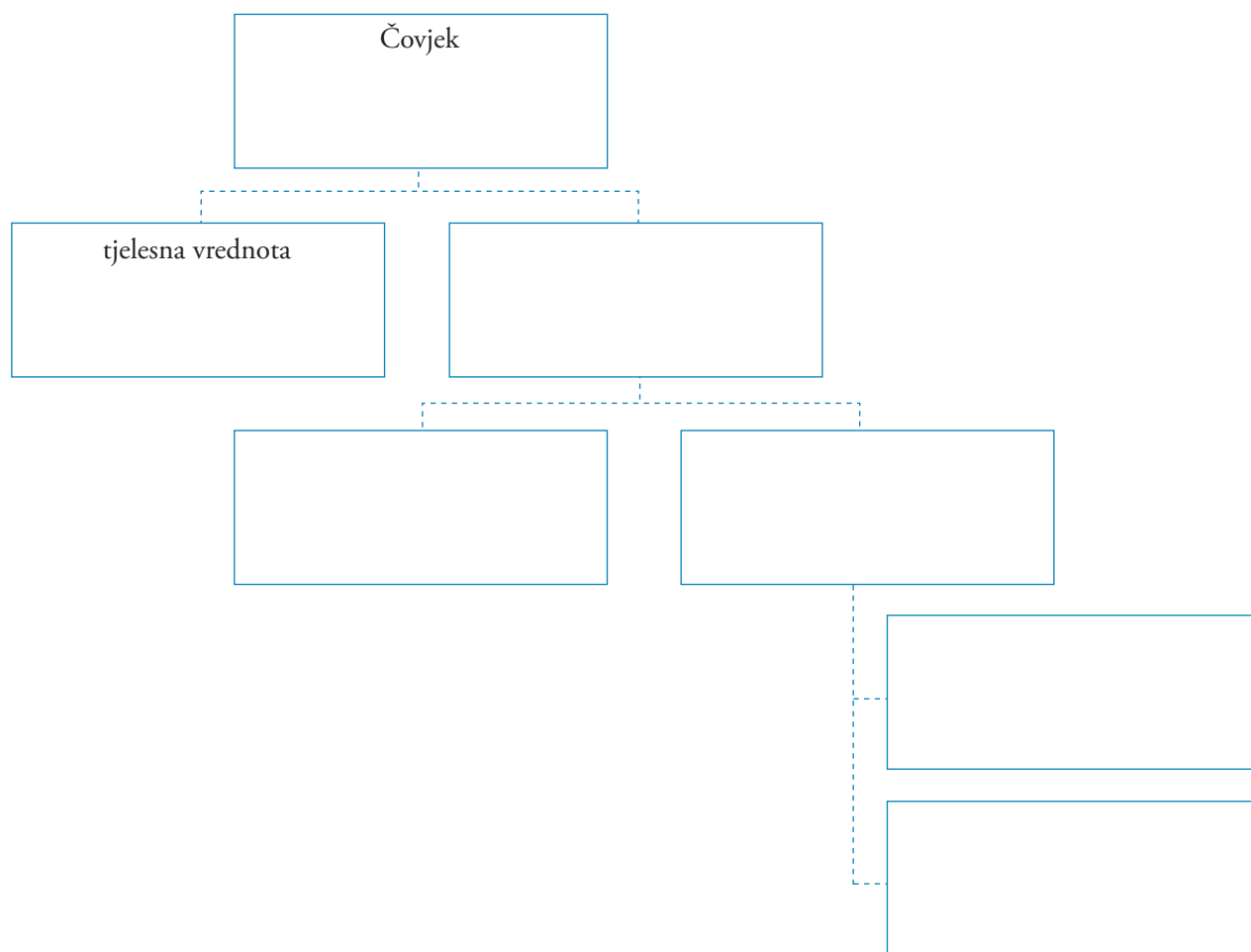
Podjela države

- [2] Analiziraj sljedeći tekst:
Toma Akvinac, udžbenik str. 399.

Popuni dijagram.

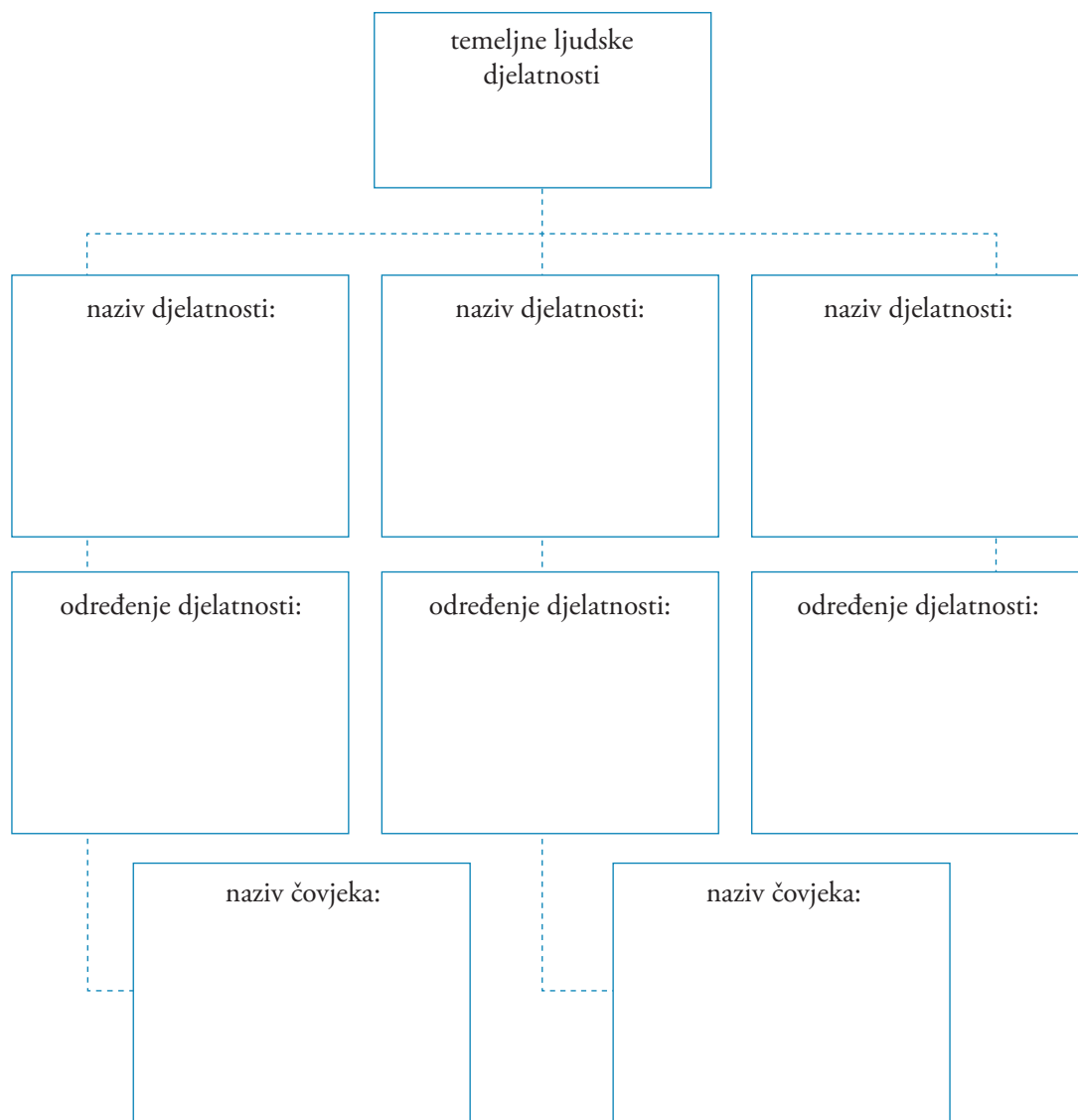
Što čovjeka pokreće prema Tomi Akvinskom?

Služeći se rješenjima iz dijagrama, odgovori zašto je ipak istina najviša i najjača vrednota.

- [3] Analiziraj sljedeći tekst:
Arendt, udžbenik str. 409. – 411.

Popuni dijagram.

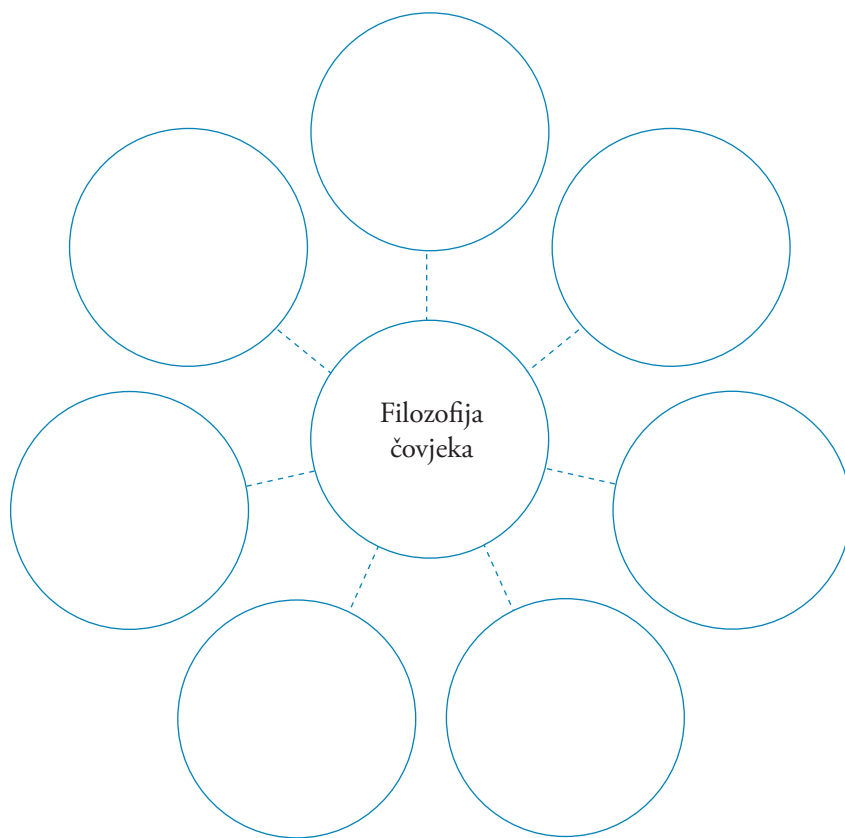
Zašto se Arendt za svaku djelatnost koristi različitim terminom za čovjeka?

Služeći se tekstom, odgovori jednom rečenicom što je vita activa.

[4] Pročitaj sljedeći tekst. Dopuni dijagram.

Cassirer, udžbenik str. 406. – 407.

Odredi, prema Cassireru sustav ljudske djelatnosti. U kružnice napiši dijelove sustava.

Što je, prema Cassireru, svrha filozofije čovjeka?

Kojim se specifičnim terminoma za čovjeka koristi Cassirer?

Koja je, prema Cassireru, temeljna razlika između čovjeka i ostalih životinja?

Po čemu se razlikuju tradicionalno antropologijsko određenje čovjeka i Cassirerovo? Kojim se nazivom Cassirer koristi za svoje određenje čovjeka?

4. ODJELJAK

Pitanja i smjernice:

Nakon što oblikuješ nacrt za esej, napiši esej služeći se idejama i problemima iz prethodnih odjeljaka! Slijede tri esejska zadatka.

1. esejski zadatak

Tema eseja: Sloboda čovjeka

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Esaj oblikuj prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom te zaključkom kao sintezom.

Kant, udžbenik str. 239., [10]

Sartre, udžbenik str. 408.

Da bi čovjek mogao djelovati slobodno, trebalo bi da on može htjeti ili birati bez pobude ili da uzmogne spriječiti pobude da djeluju na njegovu volju. Kako je postupak uvijek učinak volje, koja je određena, jedino pobudom, koja nije u našoj moći, mi nikada nismo gospodari određenja svoje vlastite volje, pa prema tome mi nikada ne djelujemo slobodno. Mislilo se da smo slobodni zato što imamo volju i moć izbora, ali se nije obratila pažnja na to da se naša volja kreće pod utjecajem uzroka koji su nezavisni od nas.

Holbach, *Sustav prirode*

Ključni pojmovi: volja, sloboda, kauzalnost, nužnost, moć izbora, egzistencija, svijet, slučaj, suština, odgovornost.

1. Objasni slobodu čovjeka prema Kantu. Zašto čovjeka zamišljamo slobodnim i podvrgnutoga prirodnim zakonima? Kako to da pretpostavljamo slobodu, a bez subjektivne mogućnosti objašnjenja?
2. Objasni mehanicistički determinizam prema Holbachu.
3. Koje su Sartreove pretpostavke iz kojih čovjek određuje samoga sebe?
4. Kako bi čovjek mogao postići osobnu slobodu bez obzira na isključivo fizikalne uroke naših pobuda?
5. Kako doista egzistencija može prethoditi esenciji? Što je totalna odgovornost čovjeka?

Teze, odnosno argumentacijski slijed potkrijepi nekim od sljedećih primjera.

1. Navedi primjere za koje smatraš da su dokazi determinizma.
2. Navedi primjer za koji smatraš da je dokaz slobode (autonomije) volje i moći izbora.

2. esejski zadatak

Tema eseja: Aspekti ljudskoga života

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Oblikuj ga prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom te

zaključkom kao sintezom, u skladu s navedenim uputama. Razvijajući, odnosno dokazujući teze, argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed, odnosno strukturu u kojoj će, u slijedu, jedan argument proizlaziti iz drugoga ili neki drugi argumentacijski model. Prouči i izvorni tekst H. Arendt koji se nalazi u udžbeniku *Filozofija*.

Cassirer, udžbenik str. 406, 407.

Uvjerjenje da je ono najveće što čovjek može postići njegovo vlastito pojavljivanje i aktualizacija, nikako nije samorazumljivo. Protiv njega stoji uvjerenje homo fabera da čovjekovi proizvodi moraju biti nešto više – a ne samo trajnije – od njega samoga, jednako kao i čvrsta vjera animal laboransa da je život najviše od svih dobara. Stoga su oboje, strogo govoreći, nepolitički, i nastojat će prokazati djelovanje i govor kao besposličarenje, dokono upletanje u tuđe poslove i dokono brbljanje, i općenito će o javnim djelatnostima suditi s obzirom na njihovu uporabljivost za navodno više ciljeve – da se svijet učini korisnijim i ljepšim u slučaju homo fabera, da se on olakša i produlji u slučaju animal laboransa.

Hannah Arendt, *Vita activa*

Ključni pojmovi: jezik, djelovanje, komunikacija, animal laborans, homo faber, animal rationale, racionalizam, rad, proizvodnja, kultura, simboli.

1. Objasni tri temeljne ljudske djelatnosti prema Arendt.
2. Objasni životne ciljeve animal laboransa i homo fabera. Dolazi li do sukoba tih ciljeva s ciljevima animal rationalea?
3. Objasni racionalnost kao pretpostavku svih ljudskih djelatnosti.
4. Objasni pojam nepotpunosti čovjeka kao animal rationalea.
5. Što je najviše što čovjek može postići? Jesu li filozofi od Aristotela i *theorie* do Cassirera i *animal symbolicuma* pokušavali *podvaliti* svoj način života kao najprihvatljiviji?
6. Objasni djelovanje i aktualizaciju čovjeka kao mogućnost ostvarenja neočekivanoga. Kakav bi čovjek trebao biti naš cilj – onaj koji živi od svoga rada, čovjek koji je okružen vrhunskim modernim proizvodima, čovjek koji stvara novo i neočekivano?

Teze, odnosno argumentacijski slijed potkrijepi predloženim primjerom.

1. Navedi primjere kojima se postignuća čovjeka prikazuju vrijednima samo ako su neposredno korisna.

3. esejski zadatak

Tema eseja: Smisao života

Napiši esej na osnovi zadanih tekstova. Oblikuj ga prema ponuđenim smjernicama s jasnom strukturom: uvodnim dijelom ili postavljanjem teze, središnjim dijelom, odnosno analizom i argumentacijom te zaključkom kao sintezom, u skladu s navedenim uputama. Razvijajući, odnosno dokazujući teze, argumentaciju izvedi tako da ostvariš argumentacijski slijed, odnosno strukturu u kojoj će, u slijedu, jedan argument proizlaziti iz drugoga ili se pak posluži nekim drugim argumentacijskim modelom.

Nozick, udžbenik str. 412, 413.

Camus, udžbenik str. 404, 405.

Ključni pojmovi: smisao, život, smrt, čovjek, apsurd, sudbina, besmrtnost, vječnost, osobnost.

1. Zašto je, prema Camusu, nemoguće spoznati smisao svijeta?
2. Što je, prema Nozicku, značajan život?
3. Koji bi bio značaj umjetničkih djela pod pretpostavkom mogućnosti ljudske besmrtnosti?
4. Objasni socijalnu uvjetovanost čovjeka. Postoje li uopće pretpostavke mogućnosti besmrtnosti u ljudskom društvu?
5. Kako pojedinac može ostvariti osobni životni smisao? Ostvaruje li ga nekim drugim načinom od onoga koji je sadržan u navedenim tekstovima?

Teze, odnosno argumentacijski slijed potkrijepi nekim od sljedećih primjera.

1. Navedi primjer umjetničkoga djela koje bi postalo bezvrijedno zbog besmrtnosti čovjeka.
2. Navedi primjer nekoga traga (Nozick) za koji osobno smatraš da ga trebaš ostaviti.

Popis literature

- D Alembert, *Uvodna rasprava u enciklopediju*
Aristotel, *O pjesničkom umijeću*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
Aristotel, *Retorika*
Aristotel, *Ustav atenski*
Aristotel, *Metafizika*, (253. str.), HSN, Zagreb, 1992., prev. Tomislav Ladan
Marko Aurelije, *Samomu sebi*
A. J. Ayer, *The Foundations of Empirical Knowledge*
Damir Barbarić, *Filozofija racionalizma*
Francis Bacon, *Essays*
Jeremy Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*
Anselm of Canterbury, *Prosilogion*
Ciceron, *O prijateljstvu, o dužnosti, o starosti*
Benedetto Croce, *Estetika, Kao znanost izraza i opća lingvistika*, Globus, Nakladni zavod Zagreb
Arthur C. Danto, *Nasilje nad ljepotom, Estetika i pojam umjetnosti*, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 2007.
Richard Dawkins, *The Improbability of God, in Free Enquiry*
Rene, Descartes, *Rasprava o metodi*
Rene Descartes, *Praktična i jasna pravila upravljanja duhom u istraživanju istine*
Herman Diels, *Fragmenti predsokratovaca*
Diogen Laertije, *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*
Heda Festini, *Metodologija i filozofija znanosti ili filozofske osnove znanosti*
Eugen Fink, *Uvod u filozofiju*
Đuro Gračanin, *Temelji govorništva*
Hans-Georg Gadamer, *Ogledi o filozofiji umjetnosti*, AGM, Zagreb, 2003.
G. W. F. Hegel, *Osnovne crte filozofije prava*
Thomas Hobbes, *Leviathan*
Aldous Huxley, *Brave New World*
John Locke, *A Treatise Concerning Human Understanding*
John Locke, *Two Treatises on Government and A Letter Concerning Toleration*
G. W. Leibniz, *Teodiceja*
John Stuart Mill, *On Liberty and Other Essays*
John Stuart Mill, *Utilitarianism*
Anto Mišić, *Rječnik filozofskih pojmova*
G. E. Moore, *Philosophical Papers*
Josip Mužić, *Filozofska metodologija*, Naklada Bošković, Split, 2007.
Metodički ogledi, Vol. 8, No 1, Zagreb, siječanj – lipanj 2001.
T. Nagel, *The View From Nowhere*
F. Nietzsche, *O istini i laži u izvanmoralnom smislu*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.
Ch. S. Pierce, *Pragmatism*
Bertrand Russell, *Last Philosophical Testament*
B. Russell, *Why I Am not a Christian and Other Essays on Religion and Related Topics*
B. Russell, *Unpopular Essays*
Arthur Schopenhauer, *Eristička dijalektika*

- Arthur Schopenhauer, *O filozofiji i njenoj metodi*
Arthur Schopenhauer, *O pisanju i stilu*
J. R. Searle, *Minds, Brains and Science*
B. de Spinoza, *Ethica*
Matko Sršen, *Nagovor na filozofiju*, Naklada Jesenski i Turk,
Peter Unger, *Ignorance*
Lewis Vaughn, *Writing Philosophy, A Students Guide to Writing Philosophy Essays*
Nigel Warburton, *Filozofija, Osnove*, KruZak, Zagreb, 1999.
Ellen Watson, *A Guide for Writing Papers in Philosophy*
Richard Watson, *A Writting Philosophy, A Guide to Professional Writing and Publishing*
Ludwig Wittgenstein, *Philosophia*
Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*
Ludwig Wittgenstein, *Filozofska istraživanja*
Christian Wolff, *Prethodna rasprava o filozofiji uopće*
Martin Young, *How to Get Better Grades for Your Philosophy Papers*
Ivan Zelić, *Vodič kroz filozofiju*
Eugen Fink, *Uvod u filozofiju*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
Branko Bošnjak: *Grčka filozofija, Filozofska hrestomatija 1.*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1978.
Aristotel, *Nagovor na filozofiju*, Naprijed, Zagreb, 1996.
William Raepel i Linda Smith, *Kratka povijest ideja*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2001.
Peter Kunzmann, Franz-Peter Burkard, Franz Wiedemann, *Atlas filozofije*, Golden marketing, Zagreb, 2001.
- Immanuel Kant, *Pravno-politički spisi, K vječnom miru*
Frane Petrić, *Sretan grad*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.